

Geliş Tarihi: 26.04.2020
Kabul Tarihi: 30.06.2020

HAREZM TÜRKÇESİ FAL KİTABI'NDA ÖĞUZCA UNSURLAR

Samet ONUR*

ÖZET

Bu makalede, 14. yüzyılda Harezmi Türkçesiyle yazılan ve tarafımızca yayıma hazırlanmakta olan *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'ndaki Öğuzca unsurlar incelenmiştir. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı* olarak adlandırığımız metin, 58 varaktan oluşmakta ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koğuşlar Bölümü'nde 1057 arşiv numarasıyla kayıtlı bir mecmuanın içinde yer almaktadır.

Metindeki Öğuzca unsurlar tespit edilirken öncelikle *Divânu Lügâti't-Türk*'te Öğuzca kaydı düşülen sözcüklerden ve gramer özelliklerinden faydalanılmıştır. Buna ek olarak Gürer Gülsevin ve Zeynep Korkmaz'ın Öğuzca olmayan tarihî Türk lehçelerindeki Öğuzca unsurları inceledikleri çalışmalarında kullandıkları kriterlerden de yararlanılmıştır. Metnin söz varlığı içerisindeki Öğuzca unsurlar tespit edilirken sözcüklerin tarihî ve modern Türk lehçelerindeki kullanımları da göz önüne alınmıştır.

Çalışmamızda, ilk olarak metnin imlâsında Eski Öğuz Türkçesi metinleriyle ortaklaşan özellikler üzerinde durulmuştur. Bir sonraki bölümde Öğuzcayla ortak ses özellikleri incelenmiş, Öğuzca için karakteristik olan $t \rightarrow d$ / $-G$, $-G \rightarrow \emptyset$ / $-b$, $-b \rightarrow -v$, $-v$ gibi ses değişimlerine örnekler verilmiştir. Şekil özelliklerini incelediğimiz bölümde ise metinde görülen ve Öğuzcayla ortaklaşan $\{-dUk\}$ sıfat-fiil eki, $\{-DUKIn\}$ / $\{-DUGIn\}$ zarf-fiil eki, $\{-y\}IsAr\}$ gelecek zaman eki, $\{-A\}$ yönelme durum eki ve $\{-dAn\}$ ayrılma durum eki gibi ekler üzerinde durulmuştur. Son olarak da metindeki Öğuzca söz varlığı ele alınmış; *ağ* / *ürünğ*, *ağ künlük*, *ayruğ*, *belinğle-*, *bitig*, *buğday enğlig* / *buğday enğli*, *bul-*, *dodağ*, *düşhâr*, *el* / *él*, *ét-*, *heykel*, *kapu*, *kéç-*, *kendü* / *kéndü*, *kibi*, *kizle*, *kolay*, *konşu*, *kova*, *kök*, *kuşluk*, *mezgit*, *ötünç*, *sağ*, *sarplan-*, *savaş*, *tavşan*, *telü*, *turul-*, *unutsalık*, *ürper-*, *yas (bol-)*, *yaz-* / *yazu* ve *yüzerlik* sözcükleri incelenmiştir. Bunlar arasından *düşhâr*, *heykel* ve *mezgit* sözcükleri alıntı sözcükler olup bugüne değin Öğuzca olmayan tarihî lehçelerdeki Öğuzca unsurları inceleyen çalışmalarda alıntı sözcükler üzerinde durulmamıştır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bazı alıntı sözcüklerin yalnızca Öğuz lehçelerinde görüldüğü tespit edilmiştir. Yine bazı sözcüklerin de belirli anlamlarıyla kullanımlarının Öğuzcaya mahsus olduğu tespit edilmiştir. Mesela Öğuzcada “muska” anlamına gelen *bitig* sözcüğü metindeki tüm örneklerde bu anlamıyla tanıklanmaktadır. Metinde yer alan *ağ künlük*, *belinğle-*, *kuşluk*, *sarplan-*, *unutsalık*, *ürper-* gibi sözcükler ise tarihî Öğuz Türkçesi metinlerinde tanıklanırken Doğu Türkçesinde ya hiç görülmemekte ya da nadiren görülmektedirler. Metindeki en dikkat çekici Öğuzca unsurlardan biri de *yas bol-* birleşik fiilidir. Kaşgarlı Mahmud tarafından Öğuzca olduğu belirtilen bu birleşik fiil, şimdiye kadar *Divânu Lügâti't-Türk* dışında hiçbir metinde tanıklanmamıştır. “Ölmek” anlamına gelen bu hapaks, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda sıkça kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harezmi Türkçesi, Öğuz Türkçesi, Fal Kitabı, Divânu Lügâti't-Türk, Söz Varlığı

* Araştırma Görevlisi, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü
samet.onur@yeditepe.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8675-9840>

OGHUZ ELEMENTS IN KHWAREZM TURKISH FORTUNE-TELLING BOOK

ABSTRACT

In this work, Oghuz elements in a fortune-telling book written in Khwarezm Turkish in the 14th century, which is being prepared for publication by us, is examined. The text we call the *Khwarezm Turkish Fortune-Telling Book* is located at the Topkapı Palace Museum, Koguslar, No. 1057 and it consists of 58 leaves.

When determining the Oghuz elements in the text, we first considered the Oghuz dialectic features mentioned in *Dīwān Lughāt al-Turk*. In addition, we used the criteria in the studies in which Gürer Gülsevin and Zeynep Korkmaz examined the Oghuz elements in non-Oghuz dialects. While examining the vocabulary, we determined the words seen in Western Turkish, which are not in Eastern Turkish.

In our study, first of all, the elements that are common with Oghuz Turkish in the spelling of the text are mentioned. In the next section, phonetic features that are common with Oghuz Turkish are emphasized. In this section, examples of phonetic features such as $t > d$ / $-G$, $-G > \emptyset$ / $-b$, $-b > -v$, $-v$ which are characteristic for Oghuz dialect are given. After this section, the morphological features that are common with the Oghuz dialect such as participial suffix $\{-dUk\}$, gerundial suffix $\{-DUKIn\}$ / $\{-DUGIn\}$, future suffixes $\{-GA\}$ and $\{-y\}IsAr\}$, case suffixes $\{-A\}$, $\{-dAn\}$ et al. are emphasized. In the last section, the Oghuz elements in the vocabulary of the text are examined. These words are: *ağ* / *ürünğ*, *ağ künlük*, *ayruk*, *beliñgle-*, *bitig*, *buğday éñlig* / *buğday eñgli*, *bul-*, *dodağ*, *düşhār*, *el* / *él*, *ét-*, *heykel*, *kapu*, *kéç-*, *kendü* / *kéndü*, *kibi*, *kizle*, *kolay*, *konşı*, *kova*, *kök*, *kuşluk*, *mezgit*, *ötünç*, *sağ*, *sarplan-*, *savaş*, *taşvan*, *telü*, *turul-*, *unutsalıq*, *ürper-*, *yas (bol-)*, *yaz-* / *yazu* and *yüzerlik*. Of these words, such as *düşhār*, *heykel*, *mezgit* are loanwords. In the studies examining the Oghuz elements in the non-Oghuz dialects made to date, loan words were not emphasized. In our study, we determined that some loanwords are only seen in Oghuz dialects. In addition, we have discovered that some special meanings of some words are only seen in the Oghuz dialects. For example, the word *bitig* means amulet in the Oghuz dialect and the word *bitig* is always seen in this special meaning in the text we are working on. Some words, such as *ağ künlük*, *beliñgle-*, *kuşluk*, *sarplan-*, *unutsalıq*, *ürper-* are seen in historical Oghuz texts, but they are not seen at all or rarely seen in Eastern Turkish texts. One of the most remarkable Oghuz element in the text is the *yas bol-* verb. Mahmud al-Kashgari stated that this verb belongs to the Oghuz dialect. However, this verb has not been seen in any Turkish text except *Dīwān Lughāt al-Turk* so far. This hapax legomenon, which means to die, is seen in the text we worked on for the first time, except for *Dīwān Lughāt al-Turk*.

Keywords: Khwarezm Turkish, Oghuz Turkish, Fortune-Telling Book, *Dīwān Lughāt al-Turk*, Vocabulary

GİRİŞ

Oğuz boy adı, ilk olarak 7. yüzyılda yazıldıkları tahmin edilen Yenisey kitâbelerinde tespit edilmektedir. 8. yüzyılda yazılan Köktürk Bengü Taşları'nda da Oğuz adı karşımıza çıkmaktadır (Sümer, 1972: 3). Bununla beraber Oğuz sözcüğü, bir boy adı olmasının yanında

boylar birliği anlamına da geldiği için yazıtlarda geçen *Oğuz*, *Oğuz Beyleri*, *Dokuz Oğuz Beyleri* ve *Dokuz Oğuz Bodun* gibi ibarelerin Uygurlara işaret ettiğini düşünen araştırmacılar da vardır (Z. Korkmaz, 2013: 20). Oğuzlar, Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti'ne kadar gelen süreçte kendi başlarına bir siyasî varlık gösteremedikleri için 6-13. yüzyıllar arasında tamamen Oğuz Türkçesiyle yazılmış eserler yoktur (Z. Korkmaz, 2013: 41). Oğuzcanın 6-11. yüzyıllar arasında yazılan Türkçe metinlerdeki izleri karşılaştırmalı filoloji çalışmaları ile ortaya konulabilmektedir.

Oğuz Türkçesine dair ilk sarıh bilgiler Kâşgarlı Mahmud tarafından verilmiştir. Kâşgarlı, *Divânu Lügâti't-Türk*'teki çok sayıda sözcüğe ve gramer özelliğine Oğuzca kaydı düşmüş ve *Divânu Lügâti't-Türk*'te yer alan bu Oğuzca dil malzemesi, bugüne kadar birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir (Banguoğlu, 1960; Z. Korkmaz, 1972; Çoban, 2005; Yıldız ve Ölker, 2009; Gülsevin, 2016; Karahan, 2013)

13. yüzyıla gelindiğinde Çingizli fetihleri neticesinde Ön Asya coğrafyasında demografik üstünlük Oğuz Türklerinin eline geçerek bu coğrafya tam anlamıyla Türk yurdu hâline gelince Oğuz lehçesine dayanan yeni bir Türk yazı dili ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Oğuz Türkçesi Ön Asya coğrafyasında müstakil bir yazı dili hâline gelirken bir yandan da Türkistan'da kalan Oğuz kitleleri vasıtasıyla Doğu Türkçesini etkilemeye devam etmiştir. Oğuzcanın bu dönemde Doğu Türkçesine yansıyan en belirgin izleri, ilk olarak 12-13. yüzyıllara tarihlenen ve Leningrad Asya Müzesi'nde bulunan *Anonim Kur'an Tefsiri*'nde karşımıza çıkmaktadır. Borovkov bu metindeki çeşitli dil verilerinden yola çıkarak eserin yazılış döneminde bir Oğuz tabakasının varlığına işaret etmiştir (Z. Korkmaz, 2013: 71). 13. ve 14. yüzyıllarda Harezmi Türkçesiyle yazılmış eserlerin de hemen hepsinde muhtelif oranlarda Oğuzca tesiri görülmektedir (Z. Korkmaz, 2013: 70-75). Bu çalışmada da 14. yüzyılda istinsah edilmiş ve Harezmi Türkçesiyle yazılmış olan *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda görülen Oğuzca unsurlar incelenmiştir.

HAREZM TÜRKÇESİ FAL KİTABI

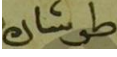
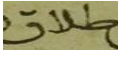

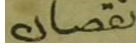
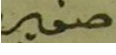
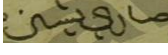
Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nın bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Bölümü'nde 1057 numara ile kayıtlı, baştan sona aynı elden çıktığı anlaşılan, nesih hatla aharlı kâğıda yazılmış bir mecmuanın içerisinde bulunmaktadır. Toplam 129 varaktan oluşan bu el yazmasının başından 71. varağına kadar olan kısmında Harezmi Türkçesi ile yazılmış bir *Sirâcü'l-Kulûb* tercümesi yer almaktadır. Toplam 58 varaktan oluşan *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*, 71. varaktan başlayarak yazmanın sonuna kadar devam etmektedir. Yazma sondan eksik olduğu için *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nın fereğ kaydı bulunmamaktadır. Bununla beraber yazmanın başındaki *Sirâcü'l-Kulûb* ile *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nın yazım özelliklerinden her iki metnin de aynı müstensihin elinden çıktığı anlaşılmakta olup *Sirâcü'l-Kulûb*'ün fereğ kaydı mevcuttur. Burada müstensihin adı ve istinsah yeri belirtilmemiş ancak istinsah tarihi Hicrî 763 (M. 1362) olarak kaydedilmiştir. Aynı tarihin *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nın da istinsah tarihi olması kuvvetle muhtemeldir. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nın son 15 varağındaki *Ebced fâlı-mîng şerh-leri* başlıklı bölüm üzerine 1961 yılında Yıldız Kandemir tarafından Reşit Rahmeti Arat danışmanlığında bir lisans bitirme tezi hazırlanmıştır. Kandemir metnin bu bölümünü ayrı bir kitap olarak değerlendirmiş ve metnin dilinin “Çağatayca” olduğunu belirtmiştir. İlmî neşrini hazırlamakta olduğumuz bu metnin Harezmi Türkçesi dönemi

eserlerinden biri olduğu, metni bütün olarak ele aldığımız bir makaleyle gösterilmiştir (Onur, 2020).

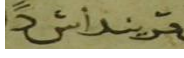
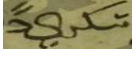
İMLÂDA OĞUZCA İLE ORTAKLAŞAN ÖZELLİKLER

Türkçenin Arap harfleriyle yazıldığı Doğu Türkçesi metinlerinde ağırlıklı olarak Uygur imlâ geleneğinin tesiri görülmektedir. Batı Türkçesi metinleri ise daha ziyâde Arap ve Fars imlâ geleneğine uygun olarak yazılmışlardır. Bununla beraber Batı Türkçesinin imlâ geleneği oluşurken Uygur imlâsının da bir derece etkili olduğu bilinmektedir (Mansuroğlu, 1998: 249-250). Bu noktadaki tesir, doğudan batıya doğru olmuştur. Bu nedenle, bilhassa Harezmi Türkçesi ile Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde görülen bazı ortak imlâ özelliklerini Oğuz Türkçesinin imlâ geleneğinin Doğu Türkçesinin imlâsına tesiri olarak görmek yerine her iki sahada da etkisini gösteren Arap imlâ geleneğinin bir yansıması olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır.

Doğu Türkçesi metinlerinde, Uygur imlâ geleneğine uyularak kalın sıradan ünlü barındıran Türkçe kelimelerin yazımında ص ve ط harfleri hemen hemen hiç kullanılmamış, ince sıradan ünlülü kelimelerde olduğu gibi س ve ت harfleri tercih edilmiştir. Batı Türkçesi metinlerinde ise kalın sıradan Türkçe kelimelerde ص ve ط, ince sıradan Türkçe kelimelerde س ve ت ile yazımın yaygın olduğu görülmektedir. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda birkaç sözcüğün imlâsında Oğuzca ile ortaklık göze çarpmaktadır. Bunlardan *aṭ*, *ṭavṣan*, *ṭalaḳ* ve *toḳṣan* sözcükleri metnin tamamında aynı şekilde; *ṭon*, *ṣıḡır* ve *ṣarıṣın* sözcükleri ise iki farklı şekilde yazılmıştır. İkili yazımlarda *ṭon* sözcüğünün 7 kez *تون*, 3 kez *طون* şeklinde; *ṣıḡır* sözcüğünün 3 kez *صغیر*, 2 kez *صغیر* şeklinde; *ṣarıṣın* sözcüğünün 1 kez *ساری سین*, 1 kez de *ساری سین* şeklinde yazıldığı görülmektedir.

 aṭ (81b/11) *ṭavṣan* (98b/04) *ṭalaḳ* (102b/09) *ṭon* (103a/13)
 toḳṣan (78a/05) *ṣıḡır* (80b/04) *ṣarıṣın* (83a/13)

Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda ayrılma durum eki sekiz yerde {+dAn} biçiminde tespit edilmekte ve bunlardan ikisinin yazımında Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde de sıkça görülen tenvin kullanımı dikkat çekmektedir:

 ḳarındaṣ-dan (86b/02) *Teṅgri-den* (109b/05)

SES ÖZELLİKLERİ

Söz Başında b- Sesi

Köktürkçede *bu* işaret zamirinin yükleme durum eki almış hâli *bunu* biçimindedir. Eski Uygur Türkçesinden itibaren görülen *munu* biçimi Doğu Türkçesi için standartlaşmış, Oğuz Türkçesinde ise *bunu* / *bunu* biçimi korunmuştur. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda 11 yerde *munu*, 1 örnekte de *bunu* biçimi görülmektedir. Bu tek örneği, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'na yansıyan Oğuzca bir özellik olarak değerlendirmek mümkündür:

ammā bunu köp kiṣi-ler bilmes-ler (71b/05)

***t- > d-* Değişimi**

Söz başında *t- > d-* ötümlüleşmesi, Oğuzca için karakteristik bir ses değişimidir (Gülsevin, 2016: 276). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda bu ses değişimi *dodağ* ve *di-* sözcüklerinde tespit edilmektedir. Metinde 2 kez tanıklanan *di-* fiili, 5 yerde *ti-* şekliyle de görülmektedir.

* *tōdağ* (Doerfer, 1967: 603-605) > *dodağ* (89b/05)
ti- > *di-* (120b/04, 121a/03)

***-G, -G- > Ø* Değişimi**

Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça görülen *-G, -G-* erimesinin, Oğuzcanın tipik bir özelliği olduğu bilinmektedir. Modern Oğuz grubunda Eski Türkçenin söz içi ve söz sonu *-G, -G-* sesleri düzenli olarak düşmektedir. *Divānu Lüğâti't-Türk*'te de Oğuzların söz içi *-G-* sesini düşürdüğüne dair bilgi verilmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 13). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda bu ses değişimi oldukça sık görülmektedir. Metinde, isimden sıfat yapan $\{+IIG\}$ / $\{+II\}$ ve $\{+IUG\}$ / $\{+IU\}$ ekleri; $\{+lū\}$ 82 kez, $\{+lūg\}$ 42 kez, $\{+lu\}$ 19 kez, $\{+luğ\}$ 135 kez, $\{+li\}$ 13 kez, $\{+lig\}$ 9 kez, $\{+li\}$ 19 kez ve $\{+liğ\}$ 39 kez olmak üzere toplam 358 kez kullanılmıştır. Buna göre, bu ekin görüldüğü örneklerin %37.15'inde son ses konumundaki *-G* sesinin düşmüş olduğu görülmektedir. Bu ek, metinde ince sıradan ünlülü kelimelere geldiğinde son ses konumundaki *-g*'nin daha sık düştüğü görülmektedir:

Kullanım Sayısı ve Oranı	Kullanım Sayısı ve Oranı	Toplam
$\{+lū\}$ 82 (%66.12)	$\{+lūg\}$ 42 (%33.88)	124
$\{+lu\}$ 19 (%12.33)	$\{+luğ\}$ 135 (%87.67)	154
$\{+li\}$ 13 (%59.10)	$\{+lig\}$ 9 (%40.90)	22
$\{+li\}$ 19 (%32.75)	$\{+liğ\}$ 39 (%67.25)	58

Eski Oğuz Türkçesinde bu ekin ünlüsü kurallı olarak yuvarlak ünlüyle $\{+IU\}$ şeklinde görülür (Gülsevin, 2017: 127). Ekin *Harezmi Türkçesi* metinlerindeki kullanımı ise kurallı değildir. Düz ünlüden sonra yuvarlak, yuvarlak ünlüden sonra düz ünlülü şekilde ulanabilmektedir. Hatta aynı metinde, aynı sözcüğe bazen düz bazen yuvarlak ünlülü şekilde de ulanabilmektedir (Hacıeminoğlu, 1997: 41). Aşağıda bu ekin $\{+II\}$ ve $\{+IU\}$ şeklinde görüldüğü sözcüklerden bazı örnekler verilmiştir:

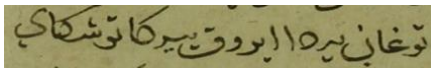
adağlı (74a/09), *uyatlı* (74a/10), *körkli* (75b/03), *körklü* (75b/03), *ârzülü* (76b/07), *bereketli* (80a/01), *yulduzlı* (80a/05), *yulduzlu* (76b/04) *kılıklı* (80a/06), *ağrıglı* (83a/12), *sağınçlı* (101a/10), *kaşlı* (102a/12), *iş-li* (107b/03), *ayağlı* (106a/01), *tatlu* (108a/14), *boyaglı* (108b/08), *yarlu* (127b/12), *kağgulu* (127b/13), *küçlü* (77b/08), *sewünçlü* (78b/15), *yürekli* (80b/08), *devlet-lü* (80b/11), *sewüglü* (89a/09), *körklü* (101a/06), *könğüllü* (103a/03)

Oğuzcada birden fazla heceli sözcüklerin sonundaki *-G* sesi genellikle düşmektedir. Metinde, son ses konumundaki *-g* sesinin yitimi, Eski Türkçede *kağag*, *kağıg*, *kağug* şekillerinde görülen ve Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde *kağ* şeklini alan sözcükte görülmektedir (F. Korkmaz, 2007: 101). Bu sözcük *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda 69 kez

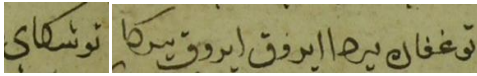
ķamuę, 6 kez de *ķamu* şeklinde tespit edilmektedir. %8'lik orana tekábül eden *ķamu* biçimi, metindeki Oğuzca tesirinin göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir durum *ķatıę* sözcüğünde de görölmektedir. Sözcük; 12 kez *ķatıę*, 3 kez de *ķatı* şeklinde kullanılmıştır. Burada da Oğuzcaya uygun olan biçimin %20 oranında olduğu görölmektedir. Bu ses olayına bir başka örnek de Eski Türkçede *ķiçig* olarak yer alan sözcükte karşımıza çıkmaktadır. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda bu sözcük 6 kez *ķiçig* (86b/06, 88a/03, 89b/09, 108a/02, 109a/01, 119a/15) biçiminde, 1 kez de Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde olduğu gibi *ķiçi* (109b/11) biçiminde kullanılmıştır. Burada Oğuzca biçimin oranı %14.28 olarak görölmektedir. Eski Türkçede ilk olarak *ķapıę* biçiminde tespit edilen sözcük de *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda ikili şekilde karşımıza çıkmaktadır. Metinde *ķapuę* biçimi 1 kez (116a/13), *ķapu* biçimi 6 kez (118b/02, 118b/10, 122a/02, 122a/03, 127b/96, 128a/13) tanıklanmaktadır. Bu örnekte Oğuzcaya yaklaşan biçimin oranı %85.71'dir. Eski Türkçede eklerin başında yer alan /G/ sesi de Oğuzcada genellikle düşmektedir. Örneğin Eski Türkçede fiilden isim yapan {-GUçI} eki (Gabain, 1988: 52), Oğuzcada {- (y)IcI} / {- (y)UcU} biçiminde görölür (Z. Korkmaz, 2007: 153). Söz konusu ek, Harezmi Türkçesi metinlerinde de ekseriyetle {-GUçI} biçiminde görölmektedir. Harezmi Türkçesiyle yazılan eserlerde, bu ekin {-ICI} şeklinde tespit edebildiği çok az sayıda örnek bulunmaktadır. Bu örnekler, Oğuzca tesirinin yoğun olduğu *Mukaddimetü'l-Edeb* ile *İbn-i Mühennâ Lugati*'nde ve bir Oğuz Türkü tarafından yazıldığı düşünölen *Kısas-ı Rabęüzî*'de görölmektedir. Ekin Oğuzca bir özellik olarak {-ICI} şeklinde tanıklandığı bir örnek de *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

agaç tüpinde, çokrak başında yalęuz yatıcı bolmasun (77b/14)

Metinde {-GAN} sıfat fiil ekinin *toğ-* fiiline bir kez {-GAN}, bir kez de {-AN} şeklinde ulandığı görölmektedir. Doğu Türkçesi imlâsında, aynı ünsüzün art arda göröldüğü sözcüklerde bu ünsüzün yalnızca bir kere yazıldığı örnekler sıkça görölse de *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda bu imlâ özelliği görölmemektedir. Metinde, bu tür durumlarda ünsüzlerin ikisi de yazılmaktadır. Buradan hareketle, eğer bir müstensih hatası değilse *toğan* örneğinde de ek başında /G/ yitimi göröldüğünü söyleyebiliriz:

toğan yerde ayruķ yerke tüşgey (85b/07)

toğgan yerde ayruķ ayruķ yerke tüşgey (105a/05-06)

Oğuzcada, birden fazla heceli kelimelerin ilk hecelerinden sonra gelen hecelerin başındaki /G/ sesi de genellikle düşmektedir. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda Oğuzcanın bu özelliğini gösteren örnekler mevcuttur. Eski Türkçede *ķazęan*- şeklinde görölen fiil, metnimizde 4 kez *ķazan*- (90a/09, 100b/01, 101b/07, 104b/01), 1 kez de *kazęan*- (87b/11) biçiminde kullanılmıştır. Yine Köktürkçede *tabıřęan* olarak görölen sözcük *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda iki kez geçmekte, iki yerde de *tařęan* (98b/04, 98b/06) biçiminde görölmektedir.

-b-, -b > -v-, -v Değişimi

Kâşgarlı Mahmud, Oğuzların ve onlara yakın olanların Hakaniye Türkçesindeki Eski Türkçe söz içi ve söz sonu *b*'den dönüşen çift dudak *w*'sini (ف) *v*'ye (و) çevirdiklerini belirtmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 12). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda, Eski

Türkçenin söz içi ve söz sonu *b*'leri ekseriyetle *w* olarak görülmekte olup birkaç sözcükte *v*'li şekiller de görülmektedir. Bu *v*'li sözcüklerin ikili yazımı yoktur. Tüm örneklerde *vâv* (و) ile yazıldıkları görülmektedir:

sab > sav : *kim erse birle alış beriş, söz sav kılmason* (86b/14)

*saba-ş (Tekin, 1987: 63) > savaş : *sonğı savaş bolur* (87b/15)

tabışğan > tavşan : *tavşan kanı birle bitig yazıp ağaç tüpinde kömsün* (98b/06)

ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

{-dUk} İsim-Fiil Eki

Eski Türkçe döneminden itibaren görülen bu ek, 11-13. yüzyıllar arasında pek fazla kullanılmamıştır. Doğu (Çağatay) Türkçesinde {-GAN} ekinin tesiriyle işlekliliğini büyük ölçüde yitirmiş, Oğuzcada ise eski Oğuz Türkçesi döneminden başlayarak her dönemde oldukça sık kullanılan bir ek olmuştur (Gökdağ, 1993: 106). Bu ekle teşkil edilen sıfat-fiiller, Eski Türkçede iyelik eki almadan sıkça kullanıldıkları hâlde sonraki süreçte özellikle de Batı Türkçesinde kalıcı isimler haricinde daima iyelik ekiyle kullanılmışlardır (Eraslan, 1980: 68). Harezmi Türkçesi metinlerinde de {-dUk} eki genellikle iyelik eki olarak kullanılmıştır (Toprak, 2003: 115). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda bu ekin iyelik eki almadan kullanıldığı 2 örnek görülmektedir. Bunlardan biri *toğduκ* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Metinde, aynı işlevde *toğğan* ve *toğan* sözcüklerinin de kullanılmasından hareketle *toğduκ* şeklinin kalıcı isim olmadığı anlaşılmaktadır:

toğduκ ewde ayruκ ewke kirse eygü bolğay (86b/04-05), *toğğan yerde ayruκ ayruκ yerke tüşgey* (105a/05-06), *toğan yerde ayruκ yerke tüşgey* (85b/07)

Ekin olumsuzluk ekiyle beraber ve iyeliksiz görüldüğü diğer sözcük *sanmaduκ* olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı sözcük *Mukaddimetü'l-Edeb*'de de *öldürdi anı sanmaduk yandı* (Yüce, 2014: 61) cümlesinde de görüldüğü için bu örneğin kalıcı isim olduğu düşünülebilir:

sewünç bişâret sanğa kim Tenğri 'azze ve celle sanğa sanmaduκ yerde devlet ni'met ruzi kılgay (123b/15-124a/02), *ammâ seninğ élinğ sanmaduκ yerde ruzi téggey* (117b/14-15)

Metinde {-dUk} eki alan diğer sözcükler; *bérdükine*, *ulğayduκınça* ~ *ulğayduğınça*, *bolduğınça*, *kılduğınça*, *barduκınça* ve *umduκunğ* olarak tespit edilmektedir. Ekin *umduκunğ* sözcüğünde sıfat, *bérdükine* sözcüğünde isim oluşturduğu görülmektedir. {-dUk} ekine önce 3. teklik kişi iyelik eki sonra da eşitlik eki getirilerek teşkil edilen diğer sözcükler ise cümlede zarf görevi üstlenmektedirler. Zeynep Korkmaz, {-DUkçA} yapısını Oğuz grubuna özgü bir zarf-fiil eki olarak değerlendirmekte ve bu zarf fiil ekinin eşitlik durum ekinden önce araya 3. teklik kişi iyelik eki alarak {-DIğInçA} / {-DUğUnçA} biçimiyle de kullanıldığını bildirmektedir (Z. Korkmaz, 2007: 872-874). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'ndaki Oğuzca unsurlardan biri olan {-DUKInçA} / {-DUGInçA} eki, Korkmaz'ın bahsettiği {-DIğInçA} / {-DUğUnçA} ekinin en eski örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır:

ammâ neçe uluğ bolduğınça mâlı artğay (76a/03), *né kim Haκ 'azze ve celle bérdükine razi bolğay* (76b/07), *ammâ neçe ulğayduκınça işi édğü bolğay* (77b/09), *ammâ neçe kim 'imâret kılduğınça mâlı, tawarı artğay* (85b/09), *ulğay-duκınça ten-dürüst bolğay* (86b/07-08), *neçe*

ulğayduğınça mālī artğay (86a/15-86b/01), *ulğay-duğınça ten-dürüst bolğay* (88a/04), *ulğayduğınça hürmeti artuğ bolğay* (88a/08), *néçe ulğayduğınça rüzusu artuğ bolğay* (88b/05), *ulğay-duğınça ten-dürüst bolğay* (89b/09-10), *néçe kim ulğayduğınça işi hayr bolğay* (102b/12), *ammā ulğayduğınça işi édğü bolğay* (104b/04-05), *barduğınça işi édğü bolğay* (108b/04), *ulğayduğınça işi eygü bolğay* (109b/11-12), *ammā seniñ işiñ evvel düşhār erdi, émdi barduğınça eygü bolur* (124a/03-04), *umdukuñg rüzini bulğa sen* (127b/07-08)

{-GA} Gelecek Zaman Eki

Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda gelecek zaman eki olarak {-GAy}, {-GA} ve {-(y)IsAr} eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Metinde gelecek zaman eki; 313 kez {-GAy}, 36 kez {-GA} ve 1 kez de {-(y)IsAr} şeklinde olmak üzere toplam 350 örnekte tespit edilmektedir. Eklerin kullanım oranı şu şekildedir:

Gelecek Zaman Eki	Oranı
{-GAy}	%89.43
{-GA}	%10.29
{-(y)IsAr}	%0.28

Zeynep Korkmaz, Eski Türkçedeki Oğuzca izlerini incelediği çalışmasında Eski Türkçede ve Hakaniye Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan {-GA} ekinin Oğuz Türkçesinde ünsüz yitimiyle {-A} biçimine dönüşüp gelecek zaman, geniş zaman, istek ve emir görevlerinde kullanıldığını belirterek Eski Türkçedeki {-GA} ekini Oğuzcanın bir belirtisi olarak kabul etmektedir (Korkmaz, 1974: 27-28). Bu ek, *Harezmi Türkçesi* metinlerinde *Kıyas-ı Rabgûzî*, *Mu'inü'l-Mürîd* ve *Hüsrev ü Şîrin*'de tespit edilmektedir. *Mu'inü'l-Mürîd* ve *Hüsrev ü Şîrin* manzum metinler olduğu için bu metinlerdeki -GA eki kullanımının vezin gereği olma ihtimali göz ardı edilmemelidir (Eckmann, 1996: 32). *Kıyas-ı Rabgûzî* ise *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı* gibi mensur bir metindir. {-GA} ekinin bir Oğuz Türkü olduğu düşünülen *Rabgûzî*'nin eserinde gelecek zaman ve istek kipi eki olarak kullanılması Korkmaz'ın görüşünü destekler niteliktedir. Bu bağlamda *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda gelecek zaman işlevinde kullanılan {-GA} ekini de bir Oğuzca unsur olarak değerlendirmek mümkündür. Şunu da belirtmek gerekir ki bu ek *Kıyas-ı Rabgûzî*'de istek fonksiyonunda da kullanılırken *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'ndaki tüm örneklerde gelecek zaman eki fonksiyonundadır:

seferiñg mübârek bolğay. Menfâ at asıg üküş tapğa sen (117b/13-14) *tağı sañga éki sewünç körünür: bir māl sewünçi, ékinçi sağ-lıq sewünçi. Éki-sini tağı körge sen* (123b/01-03) *murâdñg hâşıl bolğay. Ārzünğni bulğa sen. Qorqmışñg-dın kutulğa sen* (126b/11-12) *Tenğri 'azze ve celle sañga anı āsān kılu bergey. Emgekdiñ kutulğa sen. Devlet-ka ni'met-ka ulanğa sen. Eygülik-ke téggey sen* (126b/14-15) *qamuğ qorqunç-lardıñ emîn bolğay sen. Umdukuñg rüzini bulğa sen* (127a/07-08) *eger bu niyet-din yanmaz erseñg yawlaq peşimān bolğa sen. Emgek-lerke qayğularğa tüş-ge sen* (128a/05-07)

{-(y)IsAr} Gelecek Zaman Eki

{-(y)IsAr} eki, Eski Oğuz Türkçesi döneminin en işlek gelecek zaman ekidir (Gülsevin, 2017: 107). Söz konusu ek, *Harezmi Türkçesi* metinlerine yansıyan bir Oğuzca özellik olarak

sadece *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Muhabbet-nâme*'de görülmektedir. $\{-y\}IsAr$ eki *Hüsrev ü Şîrîn*'de 2 örnekte tespit edilmektedir:

*Kim uş biz tig bize kim **yığlayısar*** (Hacıeminoğlu, 2000: 450)

*Kim uş tün bardı bu kün **kalmayısar*** (Hacıeminoğlu, 2000: 412)

Muhabbet-nâme'de de iki örnekte tanıklanan bu ek, eserin İstanbul Millet Kütüphanesi, Arabî nu. 86'da kayıtlı nüshasında $\{-UnsAr\}$, British Museum Or. 8193 ve British Museum Add. 7914 nüshalarında $\{-y\}IsAr$ şeklinde görülmektedir:

*İçeliñg bâde kim gül-ler **solunsar (solısar)** / Tinimiz 'âkıbet toprağ **bolunsar (bolısar)*** (Sertkaya, 1972: 200)

Ekin, bu örneklerin dışında bir de *Mukaddimetü'l-Edeb*'de tek örnekte gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak kullanıldığı görülmektedir:

*ol yağdurmağ-ğa yawuğan bulut, **yağısar** bulut-lar* (Yüce, 2014: 33)

$\{-y\}IsAr$ eki, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda da gelecek zaman işleviyle bir örnekte tespit edilmektedir. Bu örnekle beraber $\{-y\}IsAr$ gelecek zaman ekinin görüldüğü Harezmi Türkçesi eserlerinin sayısı üçe çıkmaktadır:

*Bu fâl kim sañga keldi köp sewüngey sen. Ammâ sen ol endişe kılıp turur sen, anı bulğa sen. Devlet ni' met ve iğbâl sañga yüz ewürüp turur, sañga **keliser**.* (129b/04-07)

$\{-dAn\}$ Ayrılma Durum Eki

Harezmi Türkçesi metinlerinde ayrılma durum eki ekseriyetle $\{-dIn\}$ olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekin Oğuzcadaki biçimi $\{-dAn\}$, Harezmi Türkçesi metinlerinde nadir olarak görülmektedir. $\{-dAn\}$ ayrılma durum eki; *Kıyas-ı Rabgûzî*'de üstün tenvini ile 9, *Nehcü'l-Ferâdis*'te 1, *Hüsrev ü Şîrîn*'de 6 kez kullanılmıştır (Ata, 2002: 63).

Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda 2 kez $\{d\}$, 6 kez de $\{dan\}$ biçiminde yazılan bu ek toplam 8 örnekte tespit edilmektedir. Bu örneklerle beraber $\{-dAn\}$ ayrılma durum ekinin görüldüğü Harezmi Türkçesi eserlerinin sayısı dörde çıkmaktadır:

şafradan (80a/03), *şarındaşdan* (86b/02), *yoğsul-dan* (90a/06), *ağ-dan* (92a/11), *andan* (108a/08), *Tengri-den* (109b/05), *işden* (117b/04), *kişi-lerden* (128a/08)

$\{-A\}$ Yönelme Durum Eki

1. ve 2. teklik kişi iyelik eklerinden sonra gelen yönelme durum ekinin $\{-A\}$ şeklinde ulandığı örnekler Eski Türkçe dönemi metinlerinde de görülmektedir (Ata, 2002: 58). Zeynep Korkmaz, bu durumu Oğuzca belirtisi olarak görmektedir (Z. Korkmaz, 1974: 27-25). Aysu Ata da *Kıyas-ı Rabgûzî*'deki birkaç örnekte, *Hüsrev ü Şîrîn*'de, *Mu'înü'l-Mürîd*'de ve *Mukaddimetü'l-Edeb*'de ekin $\{-A\}$ şeklinde görülmesini Oğuz Türkçesi özelliği olarak değerlendirmektedir (Ata, 2002: 58).

Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda yönelme durum ekinin iyelik eklerinden sonra $\{+nA\}$ ve $\{-A\}$ şeklinde geldiği çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bununla beraber yalın hâldeki sözcüklerden sonra yönelme durum eki istisnasız $\{-KA\}$ / $\{-GA\}$ biçiminde ulanmaktadır. Aşağıda; iyelik eklerinden sonra ekin $\{+nA\}$ ve $\{-A\}$ şeklinde görüldüğü örneklerden bazıları gösterilmiştir:

seninġ élinġe (117b/14), *ümîdine téggey sen* (120b/05-06), *ammā özine hem mâlna til köz teger bolġay* (82a/01), *ömri ilgerüki-de eygü bolġay, ümîdine téggey* (86a/05-06), *menim katıma* (93b/06), *eygü sakınç-larına téggey sen* (121a/12), *oġlan-larına ilm ve Qurân öğretgey* (102b/13)

$\{-Inġ\}$ 2. Çokluk Kişi Emir Eki

Zeynep Korkmaz, Eski Türkçede 2. şahıs teklik ve çokluk emir kipi için iki farklı şekil bulunduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri, teklikte yalnız fiil kökünün kullanılması, çoklukta ise $\{-Inġ\}$ ekinin getirilmesi; diğeri de teklikte $\{-GII\}$, çoklukta $\{-InġIAR\}$ ekinin eklenmesidir. Korkmaz, Kâşgarlı Mahmud'un Oğuz ve Kıpçak lehçeleri için bu ek dolayısıyla yaptığı açıklama ve tarihî Oğuz metinlerinde teklikte fiil kök veya gövdesinin, çoklukta ise $\{-Inġ\}$ ekinin kullanılmış olmasından dolayı birinci şeklin Oğuzca'yı temsil eden bir ek türü olduğunu ifade etmiştir (Z. Korkmaz, 2010: 13). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda bu Oğuzca özelliğinin iki örneği bulunmaktadır:

ammā til-de közde saklanıġ (118b/05), *ammā tilde közde saklanıġ* (124a/08)

Birinci Teklik Kişi Zamirinde $\{+im\}$ İlgî Eki

Doğu Türkçesinde 1. teklik kişi zamiri, ilgi eki aldığı anda genellikle *meninġ* / *méniġ* biçiminde görülür. Gürer Gülsevin, *Nehcü'l-Ferâdis*'te de görülen *menim* çekimini Oğuzca bir unsur olarak değerlendirmektedir (Gülsevin, 2010: 61). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *menim* biçimi 10 kez (80b/10, 93b/06, 96a/06, 96b/05, 97a/05, 97b/05, 98a/02, 98b/01, 98b/14, 127a/12), *meninġ* biçimi ise yalnızca 1 kez görülmektedir (115b/02).

SÖZ VARLIĞI

aġ / *ürünġ*

Divânu Lüġâti't-Türk'te “beyaz” anlamına gelen *ürünġ* kelimesi için şu açıklama yapılmıştır:

ürünġ: her şeyin beyazı. Oğuzlar *aġ* derler. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 68)

Yaşayan hemen hemen bütün Türk lehçelerinde beyazın Türkçe karşılığı olarak *aġ* kelimesi bulunduğunu belirten Gürer Gülsevin ise Köktürkçede de görülen *ürünġ* kelimesinin Halaç Türkçesinde *hirinġ* şeklinde yaşamasından hareketle sözcüğün Oğuzca olduğunu düşünmektedir (Gülsevin, 1998: 16). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda her iki sözcük de kullanılmıştır. Metinde, *aġ* sözcüğü içinde bulunduğu birleşik isimler haricinde 18, *ürünġ* sözcüğü ise 2 kez kullanılmıştır. Aşağıda sözcüklerin geçtiği bazı bölümlerden örnekler verilmiştir:

ton-da **ak** ton yarar bolğay (91b/10), **ak** oprak eygü bolğay (105a/06), yüzi **ak** bolur (109b/09), yüzi **ürünğ** bolur (108b/12), teni **ak** bolur (108b/12)

ak künlük

Türkiye Türkçesinde *akgünlük* olarak yaşayan bu sözcük Türk Dil Kurumu tarafından “Tütsü olarak yakılan bir ağaç sakızı türü.” olarak tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr>). Sözcük, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde de tespit edilmektedir. 14. yüzyılın sonları veya 15. yüzyılın başlarında yazılmış olduğu tahmin edilen *Hazâinü's-Saadât*'da ve yine 14. yüzyılın ikinci yarısıyla 15. yüzyılın başlarında yaşamış olan Celâlüddin Hızır'ın *Müntahab-ı Şifâ* adlı eserinde *ak günlük* sözcüğü tanıklanmaktadır (Önler, 1990: 371). Hakaniye ve Harezmi Türkçelerinde görülmeyen sözcük, Doğu Türkçesi metinlerinde sadece *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*'de *künğlük* şeklinde ve “Buğâr, âteşe yakılan güzel hoşulu şamğ, kendir, sünbül.” ve “Güneş toğarken büt-perestleriñ buhur itdikleri lübân.” anlamlarıyla görülmektedir (Durgut, 1995: 535). Oğuzca olarak değerlendirdiğimiz bu sözcük *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda Türkiye Türkçesinde yaşayan anlamıyla 6 kez tanıklanmaktadır:

bir çerāk mescid-ke bersün; ak mûm, yüzerlik, ak künlük altında tütüzsün (93a/12-13), *bir çerāk mezgît-ke bersün; artuç ağacı, ak künlük, yüzerlik altında tütüzsün* (94a/15-95b/01), *artuç ağacı, ak künlük, yüzerlik altında tütüzsün* (94b/01), *tağı ak künlük, artuç ağacı, yüzerlik, eski kâğıd altında tütüzsün* (96b/15-97a/01), *tağı bir çerāk mescidke bersün tağı yüzerlik, ak künlük, kök böz tütüzsün* (97b/12-13), *tağı ak mûm, yüzerlik, ak künlük altında tütüzsün* (98a/12)

ayruk

Divânu Lüğâti't-Türk'te *adruk* ve *ayruk* sözcüklerinin Oğuzca oldukları ve “başka” anlamına geldikleri belirtilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 48, 55). Tarihî süreçte bu sözcüğün en sık görüldüğü saha, Kâşgarlı Mahmud'un kaydını destekler şekilde Batı Türkçesi olmuştur (Hacıeminoğlu, 2015: 121). Harezmi Türkçesi eserlerinde; *İbn-i Mühennâ Lugati*'nde *ayruk*, *Kıyas-ı Rabgûzi*'de *ayrı* ve *Hüsrev ü Şîrin*'de *ayruk* olarak görülen (Ünlü, 2012b: 67) bu Oğuzca sözcük, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *ayruk* şekliyle 12 kez tanıklanmaktadır:

ilk helâli yas bolsa ayrukı birle yaraşmağay (75a/07), *ayruk kişi sözün sewmegey* (78a/09), *anası sütün-din ayruk süt émmiş bolğay* (79b/0), *könğli ayruk yerde bolğay* (80a/15), *ayruk érne sewgey* (82a/13), *anası sütün-de ayruk süt émmiş bolğay* (82b/12), *toğan yerde ayruk yerge tüşgey* (85b/07), *toğduķ éwde ayruk éwke kirse eygü bolğay* (86b/04-05), *ayruk-lardın rüzî-lig bolğay* (87a/10-11), *ayruk kişi sütün émmiş bolğay* (87b/14), *ayruk yat kişi-de salıg-ı ermiş* (100b/9-10), *toğğan yerde irak ayruk yerke tüşgey* (105a/05-06).

beliñgle-

İlk olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde tanıklanan ve “korkmak, tedirgin olmak, ürkererek uyanmak” gibi anlamlara gelen *beliñgle-* fiili, *Divânu Lüğâti't-Türk* ve *Kutadgu Bilig*'de de görülmektedir (Ünlü, 2012c: 140). Harezmi Türkçesi eserlerinde yalnızca *Hüsrev ü Şîrin*'de karşımıza çıkan bu fiil, tarihî Kıpçak ve Çağatay metinlerinde yer almamaktadır. Clauson da bu fiilin yalnızca Osmanlı ve Teleüt Türkçelerinde yaşadığını belirtmiştir (Clauson, 1972: 344). *Tarama Sözlüğü*'nde, 14. ve 19. yüzyıllar arasında bu fiilin görüldüğü metinlerden

çok sayıda örnek bulunmaktadır (Tarama Sözlüğü I, 1996: 492-495). Anadolu ağızlarında da *belinle-*, *beliŋle-*, *benilde-*, *beniŋilde-* gibi biçimleriyle yaşamakta olan bu fiil (<https://sozluk.gov.tr>), *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda şu örneklerde karşımıza çıkmaktadır:

ol sâ'at anıŋ tûsi ürperür, beliŋ-ler (93a/05-06), *yawuzluğum ol turur kim bu Serefân yulduzluğ kişi-ni uykusında qorqutur men, beliŋ-ler, teni ağır bolur* (94b/10-11)

bitig

Divânu Lüğâti't-Türk'te, Doğu Türkçesinde genellikle “kitap, yazı, ferman, mektup” gibi anlamlarda kullanılan *bitig* sözcüğünün Oğuzcada “muska” anlamına geldiği belirtilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 165). Sözcüğün Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde de “muska” anlamında kullanıldığı görülmektedir:

Eski Oğuz Türkçesi ile yazılmış *Kitâb-ı Tali 'i Mevlûd*:
qara tavuq qurbân ideler, üç bitî yazalar (29b/09)

Eski Oğuz Türkçesinde *biti* olarak görülen sözcük, “muska” anlamıyla Türkiye Türkçesi ağızlarında da yaşamaktadır (<https://sozluk.gov.tr>).

Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda 135 kez tanıklanan *bitig* sözcüğü tüm örneklerde Oğuzcadaki “muska” anlamıyla kullanılmıştır. Aşağıda, metinde *bitig* sözcüğünün geçtiği bölümlerden örnekler verilmiştir:

til köz téger bolğay, bitig-siz yörimesün (81b/02-03), *ol yelke şudâ' terler, küçlüg bitig kerek* (82a/15), *bitigin Âzîne kün kuşluğ vaqtında yazsun* (99a/12), *tağı bir bitig yazıp boynınğa bağlasun* (95a/01), *ol suwnı üç tünle içsün hem tenin yusun tağı bir bitig boynına bağlasun* (97a/11-12), *taşşan qanı birle bitig yazıp ağaç tüpinde kömsün* (98b/06)

buğday eŋlig / buğday eŋli

“Esmer” anlamındaki *buğday eŋlig* tabiri, ilk olarak Hakaniye Türkçesi eserlerinden *TİEM 73 Kuran Tercümesi*'nde A'raf Suresi'nin 11. ayetinin tercümesinde karşımıza çıkmaktadır. *TİEM 73*'teki bu ibareyle Hz. Âdem kastedilmektedir. Âdem kelimesinin “esmer, buğday tenli” anlamına gelen *el-Üdmetu* kelimesinden türediği düşünülmekte (Keskin, 2018: 775) ve *racülün Âdeme* ibaresinin de Arapçada “esmer adam” anlamına geldiği bilinmektedir (el-İsfahani, 2007: 110). Buradan hareketle *TİEM 73*'teki ibarenin “esmer” olarak anlamlandırılması gerektiğini söylemek mümkündür:

yana aydımız feriştelерke yüknüŋler buğday eŋligke (Kök, 2004: 107)

Aynı ibare Oğuz unsurlarının hakim olduğu bir Memlük Kıpçak eseri olan *Kitâb fi'l Fıkh bi-Lisân-ı Türkî*'de *boday emlü* olarak bulunurken aynı saha eserlerinden *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk*'te de *em* sözcüğünün “renk” anlamına geldiği görülmektedir (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2007: 33, 72). Harezmi Türkçesi eserlerinde *buğday eŋlig* ibaresi yer almazken *eŋ* sözcüğü “renk” anlamıyla yalnızca *Asitan-ı Kudsi-i Razavî 293 Numaralı Kuran Tercümesi*'nde görülmekte (Şimşek, 2019b: 65), diğer eserlerde Hakaniye metinlerinde olduğu gibi “yanak” anlamında kullanılmaktadır. Clauson, kendinden önce gelen kelimeyle ilişkili olarak renk

anlamına geldiğini belirttiği *eñglig* sözcüğünün bu anlamıyla sadece Osmanlı sahasında yaşadığını ifade etmektedir (Clouston, 1972: 185). Oğuzcanın en eski sözlüklerinden olan *Bahşayış Lügati*'nde de Arapça *esmer* sözcüğü; Farsça *gendüm-gün* (buğday renkli), Türkçe *buğday eñlü* ibareleri ile karşılanmıştır:

uran, 2017: 79)

Bahşayış Lügati'nde satır altında yer alan Türkçe tercüme ekseriyetle Farsça tercümeyle dayalı olarak yapılmıştır (Turan, 2017: 11). Buradaki kayıt, Türkçedeki *buğday eñglig* ibaresinin Farsça *gendüm-gün* ibaresinin bire bir tercümesi yoluyla ortaya çıkmış olabileceğini göstermektedir. *TİEM 73 Kuran Tercümesi*'nde A'raf Suresi'nin 11. ayetindeki *لَا أَدَمُ* (Âdem'e) ibaresinin *buğday eñglikke* şeklinde tercüme edilmesi de muhtemelen Farsça bir Kuran tercümesindeki *gendüm-gün* ibaresinden kaynaklanmaktadır. Tahminimiz doğruysa *TİEM 73*'teki *buğday eñglig* ibaresi, bu tercümenin Arapçadan değil Farsçadan yapıldığını göstermesi açısından son derece mühimdir.

Söz konusu ibarenin en sık kullanıldığı saha, Batı Türklük sahası olmuştur. Örneğin *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'taki *Sencer buğday eñlü kişiydi* cümlesinde bu ibare yine “esmer” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır (Tarama Sözlüğü III, 1465). Hasan bin Hüseyin İmadüddin'in 16. yüzyılın başında hazırladığı *Şamil-ül-Lûga* adlı Farsça-Türkçe sözlükte ise Farsça *gün* (renk) sözcüğünün Türkçe karşılığı *eñ* olarak verilmiştir (Tarama Sözlüğü III, 1466). Pîr Mehmed'in 15. yüzyılda hazırladığı *Tercümânü'l-Lugât* adlı Arapça-Türkçe sözlükte de Arapça *esmer* karşılığında Türkçe *buğday eñlü* ibaresine yer verilmiştir:

El-esmerü (الاسمر) *Qara yağız, buğday eñlü kişi* (Tarama Sözlüğü III, 1466)

Tarama Sözlüğü'nden aldığımız bu örneklerin dışında Uzun Firdevsî'nin *Tâli'-i Mevlûd* adlı eserinde aynı ibarenin kullanıldığını görmekteyiz:

orta boylu, buğday eñlü (07a/10), *orta boylu, buğday eñlü* (27a/07)

Kamûs-ı Türki'deki *eñli* madde başının altında da yine *buğday eñli* ibaresi görülmektedir:

Eñli; (sıfat) beñizli, renkli, çehreli: buğday eñli (Şemseddin Sami, 1889: 150).

Bu örnekler ışığında Doğu Türkçesinde ekseriyetle “yanak” veya “elmacık kemiği” anlamlarında görülen *eñg* sözcüğünün Oğuzcada renk anlamını kazandığını ve bilhassa esmer anlamındaki *buğday eñglig* tabirinin Farsça *gendüm-gün* tabirinin bire bir tercümesi olarak Oğuzcanın söz varlığına katıldığını düşünmekteyiz. Oğuzca olarak değerlendirdiğimiz bu ibare, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda şu örneklerde görülmektedir:

hûsı katıg, kaşı kéng bolur. Alp bolur, buğday eñglic bolur (88b/03-04)

uzun bodlug, buğday eñglic bolgay (74b/04)

bul-

Türk lehçeleri arasındaki farklı kelime tercihleri noktasında en bilindik denkliklerden biri *tap-* / *bul-* denklidir. Köktürkçede sadece *bul-* fiili tanıklanmıştır. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *tap-* fiili de görülmeye başlar. Batı Oğuzcasında bugün *bul-* şekli standarttır. Oğuzca olan Azerbaycan ve Türkmen Türkçeleri ile Oğuzca olmayan lehçelerde ise *tap-* şekli yaygındır (Gülsevin, 2007: 282). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *bul-* fiili 15, *tap-* fiili 44 kez kullanılmıştır. Metinde aynı kavram için kullanılan bu iki fiilin toplam kullanım sayısı içerisinde Oğuzca *bul-* fiilinin oranı %25.42 olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinde *bul-* fiilinin geçtiği örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

ve eger “ح” bolsa öz kayaş-larındın edgülik bulğay (114b/03-04), *kolmışı-nı āsān-lıq birle bulğay* (114b/07-08), *ēki-sini taqı bulğay sen* (118a/03), *Üküş asıg bulğa sen* (123a/12-13), *ārzūngı bulğa sen* (126b/12)

dodağ

Çağdaş ve Tarihi Türk lehçelerinde “dudağ” kavramı için *todoğ* / *dodağ* ve *erin* / *irin* sözcükleri bulunmaktadır. Bu sözcüklerden *todoğ* / *dodağ* biçimi Oğuzcada, *erin* / *irin* biçimi de diğer lehçelerde yaygındır (Levitskaya, 2006: 255). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *erin* / *irin* biçimi görülmezken Oğuzca olarak değerlendirebileceğimiz *dodağ* sözcüğü bir kez tanıklanmaktadır:

dodağı yuwğa bolur (89b/05)

düşhār

Farsçada “zor, güç” anlamına gelen *düşvār* (دشوار) ve *düşhār* (دشخوار) şeklinde iki kelime bulunmaktadır (Steingass, 1963: 526-527). Bunlardan *düşvār* sözcüğü hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesi metinlerinde, *düşhār* sözcüğü ise sadece Batı Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Hakaniye, Harezmi ve Çağatay metinlerinde yaptığımız taramalarda *düşhār* / *düşhār* sözcüğüne hiç tesadüf edilmemiştir. Doğu Türkçesi, Hakaniye Türkçesi dönemindeki Kuran tercümelerinden başlamak üzere hep *düşvār* sözcüğünü tercih etmiştir. Batı Türkçesinde her iki sözcük de görülürken bilhassa Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde *düşhār* sözcüğü sıkça tanıklanmaktadır:

Şeyyad Hamza'nın *Yusuf Yūsuf ve Zelihā*'sı:

Döndi eydür şoṅı düşhārlik¹ feraḥ / Çün buṅaldum kayğumuz tartdum teraḥ (Taş, 2017: 98, 144)

Sivas Kongre ve Etnografya Müzesi'ndeki *Eski Oğuz Türkçesi Kuran Tercümesi*:

ağızları ile Tanrı aydınlığın söyündürelir dilerler kim eger dağı düşhār (دشخوار) gördi ise Tanrı aydınlığı tamām eyleyicidür (Kütükçü, 2005: 125)

İzniki'nin *Ebu'l-Leys es-Semerkindi Tefsiri Tercümesi*:

¹Neşirde *düşhār* sözcüğü *düşvār* olarak değiştirilip notlar bölümünde yazmada *düşhār* yazıldığı belirtilmiştir. Yazmadaki şekil doğrudur.

diyeler kim: İşbu gün bizim üzerimize yavlak katı *düşhâr* gönder (Tarama Sözlüğü VI, 1996: 4404)

Muhammed Bin Hamza'nın *Eski Oğuz Türkçesi Kuran Tercümesi*:
ol gün düşhâr gündür (Ünlü, 2007: 73)

Yakup Karasoy tarafından *Satırlı Tercümeli Bir Fıkıh Kitabı* olarak adlandırılan eserde de *düşhâr* sözcüğü tanıklanmaktadır. Karasoy, Doğu ve Batı Türkçesi unsurlarının bir arada görüldüğü bu eserin bir Türkmen tarafından yazıldığını düşünmektedir. Oğuzca unsurların sık görüldüğü bu metinde de *düşhâr* sözcüğünün görülmesi dikkat çekicidir (Karasoy, 2017):

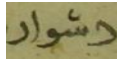

*düşhâr*² (235a/06)

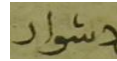
Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda *düşvâr* sözcüğü hiç kullanılmazken, *düşhâr* sözcüğü 7 kez ve Eski Oğuz Türkçesi metinlerindeki gibi *دشخار* imlâsıyla tanıklanmaktadır (88b/07, 116a/11, 116b/08, 119b/14, 124a/03, 128a/15, 129b/15). Farsçada *دشخوار* şeklinde yazılan sözcüğün Türkçe metinlerde *دشخار* şeklinde görülmesi, bu sözcüğün Oğuzcaya erken dönemde sözlü yolla giren bir alıntı olduğuna işaret etmektedir. Hamburg Üniversitesi'nden Fars dili uzmanı Prof. Dr. Celal Halegi Mutlak da Fars edebiyatında 13. yüzyıla kadar *düşhâr* (*دشخوار*) sözcüğünün daha yaygın olduğunu, zamanla bunun yerini *düşvâr* (*دشوار*) sözcüğünün aldığını belirtmektedir (<http://mail.iranboom.ir>). Buradan hareketle *düşhâr* sözcüğünün 13. yüzyıldan önce Oğuzcanın söz varlığına dahil olmuş bir alıntı olduğunu söylemek mümkündür. Şunu da belirtmek gerekir ki *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'yla aynı yazmanın içinde bulunan, aynı müstensihin elinden çıktığı anlaşılan ve dil özellikleri açısından da *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'na oldukça yakın olan *Sirâcü'l-Kulûb* nüshasında da Doğu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi istisnasız *düşvâr* sözcüğü tercih edilmiş, *düşhâr* sözcüğü hiç kullanılmamıştır:

düşvârlık (17a/10),

düşvâr (44b/12),

düşvâr (54b/04)

Aynı yazmanın içindeki iki metin arasındaki bu fark, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı* ve *Sirâcü'l-Kulûb*'ün müstensihi olan kişinin iki ayrı müellifin eserlerini bir mecmuada toplamış olma ihtimalini güçlü bir ihtimal ortaya koymaktadır.

el / él

Köktürkçede el kavramı için *elig* sözcüğü kullanılmıştır. Orta Türkçeden itibaren, aynı anlamda *kol* ve *el / él* kelimeleri de görülmeye başlar. Günümüzde Oğuz diyalektleri *el* şeklini kullanırken, diğer diyalektlerde *kol* kelimesi yaygındır. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda her üç kelime de tespit edilmektedir. Bunların içinden *el / él* biçimini Oğuzca olarak kabul etmek mümkündür. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda aynı kavram için *el / él* sözcüğü 9, *elig / élig* sözcüğü 11, *kol* sözcüğü 4 kez kullanılmıştır. Bu sözcüklerin aynı kavram alanı için kullanım oranları şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

² Neşirde *düşhâr* sözcüğü *düşgâr* olarak okunmuştur.

Sözcük	Oranı
<i>el/él</i>	%37.5
<i>elig/élig</i>	%45.84
<i>kol</i>	%16.66

Aşağıda sözcüğün Oğuzca *el/él* olarak geçtiği örnekler verilmiştir:

ammā 'avrat söziñge kirse işi éldin çıkğay (73b/14-15), *sol élinde yüzük tutsa eygü bolğay* (84a/01-02), *māl tawar éliñge kirgey* (87a/08), *velikin élinde nerse éklenmes bolur* (90b/07-08), *ammā seniñg éliñge sanmaduğ yerde rūzî téggey* (117b/14), *seniñg éliñge hayr iş-ler köp kelgey* (125a/13-14), *ammā néme oğurlatsa yana elinge kirgey* (81b/14), *māl tawar eline kirgey yana çıkğay yana kirgey* (90a/09), *köñglini şeksiz şübhe-siz kılıp kur'a-nı sağ elinge alsun* (115b/12-13)

ét-

Divānu Lüğati't-Türk'te *it-* fiili Oğuzlara, *kıl-* fiili de Türklere (Hakaniye Türkçesi) ait olarak gösterilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 88, 241). Bu fiiller, tarihî metinlerde her iki sahada da görülmektedir. Bununla birlikte Doğu Türkçesinde *kıl-* hep daha yaygınken Batı Türkçesinin yazı dili olma sürecinin başında *kıl-* fiilinin daha sık kullanıldığı, 15. yüzyıla gelindiğinde ise *ét-* fiilinin kesin bir üstünlük sağladığı görülmektedir (Ölker, 2015: 555-556). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda* *kıl-* fiili çok daha yaygındır. Metinde, 286 kez *kıl-*, 5 kez de Oğuzca bir belirti olarak *ét-* fiili kullanılmıştır:

munı kamuğ ma'cün étip yese eygü bolğay (76a/01), *cülāb, tamr-ı hindî, nār şarāb étgey, içgey* (77b/10), *ayttı: "On éki sünğükine on éki étmek étsün, şadağa bersün"* (94a/11-12), *on éki sünğükine on éki étmek étsün* (94a/04-05), *velikin eygünlük ol kişi-lerge étgey kim anlardın hiç hayr téggey* (102b/06-07)

heykel

Hakaniye ve Harezmi Türkçesi metinlerinde görülmeyen *heykel* sözcüğünün Farsçadaki (Steingass, 1963: 1521) ve Batı Türkçesindeki (Dikmen ve Çetin, 2012: 83-84) anlamlarından biri "muska"dır. Sözcük, Osmanlı edebiyatında bu anlamıyla sıkça kullanılmıştır (Öbek, 2002). Çeşitli metallardan yapılan ve *heykel* denilen muskalar, genellikle ikizkenar üçgen şeklinde olup geniş taban üzerindeki boşluğa dualar konulmaktadır (Dikmen ve Çetin, 2012: 83-84, 93) Meninski de sözcüğün anlamlarından birini "muska" olarak kaydetmiştir (Meninski, 1680: 5525). Doğu Türkçesinde bu anlamıyla tesadüf edilmeyen *heykel* sözcüğünün Oğuzlar arasında yaşayan bir alıntı olduğunu gösteren iki önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan biri *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'*dir. Evliya Çelebi, Gaziantep ve Kahramanmaraş civarındaki dağlarda meskûn Türkmenlerden bahsederken Türkmen lisanından kendisine farklı gelen bazı kelime örnekleri vermektedir. Bunlardan biri de "muska" anlamındaki *heykel* sözcüğüdür (Kahraman ve Dağlı, 1999: 96). Sözcüğün Oğuzca söz varlığı içinde yer aldığını gösteren diğer bir önemli kaynak ise *Bahşayış Lüğati'*dir. Oldukça arkaik dil malzemesi içeren ve Fikret Turan tarafından eski Oğuzcanın söz varlığını ortaya koyan en önemli ve en eski eserlerden biri olarak gösterilen *Bahşayış Lüğati'*nde *heykel* sözcüğü, "boyuna veya vücut çevresine asılan muska" anlamıyla tanıklanmaktadır (Turan, 2017: 11, 83). Tüm bu örnekler ışığında Türkçe olmayan bu sözcüğün

heykel anlamıyla Oğuzcanın söz varlığı içinde yer aldığını söylemek mümkündür. Sözcük, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda 3 kez tanıklanmaktadır:

tağı bir yinçge heykel yazsun, asınsun (97a/15-97b/01), *tağı bir yinçge heykel kerek* (98a/11-12), *tağı bir yinçge heykel yazsun* (98b/06-07)

kapu

Türk lehçeleri arasındaki farklı kelime tercihleri noktasında en bilindik örneklerden bir diğeri de *kapıg* / *eşik* denklidir. Oğuz lehçelerinde “kapı” anlamında çeşitli ses değişimleriyle *kapıg* kelimesi kullanılırken Kıpçak ve Karluk grubu lehçelerinde yine çeşitli ses değişimleriyle *eşik* kelimesi kullanılmaktadır (Clauson, 1972: 583). Harezmi Türkçesi metinlerinde “kapı” anlamında her iki sözcük de kullanılmıştır. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *kapuğ* biçimi 1 kez (116a/13), *kapu* biçimi 6 kez (118b/02, 118b/10, 122a/02, 122a/03, 127b/96, 128a/13) tanıklanırken *eşik* sözcüğü hiç kullanılmamıştır.

kéc-

Batı ve Doğu Türkçeleri arasında farklı kelime tercihi görülen bir diğer kavram da “geçmek” kavramıdır. Bu kavram için Batı Türkçesi genellikle çeşitli ses değişimleriyle *keç*-fiilini tercih ederken Doğu Türkçesinde *öt*- fiili daha yaygındır (Clauson, 1972: 693). Harezmi Türkçesi metinlerinde her iki fiil de kullanılmıştır. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *kéc*- fiili 70 kez kullanılırken *öt*- fiili sadece 2 kez *sözi öt*- deyiminde görülmektedir (73b/07, 107b/01).

kendü / kéndü

Eski Türkçede dönüşlülük zamiri olarak hem *kentü* hem de *öz* kelimeleri kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde Batı Türkçesinde *kendü* Doğu Türkçesinde *öz* dönüşlülük zamirinin daha sık kullanıldığı görülür. Batı Oğuzcasında bugün *kendi* sözcüğü karakteristiktir. Sibiryaya Türk lehçeleri ile Çuvaş Türkçesi dışındaki Türk lehçelerinde *öz* zamirinin çeşitli telaffuzları görülmektedir (Gülsevin, 2007: 287). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda dönüşlülük zamiri olarak 49 kez *öz*, 9 kez de *kendü / kéndü* kullanılmıştır. Metinde, dönüşlülük zamiri olarak *kendü / kéndü* kullanım oranı %15.51'dir.

kibi

Kâşgarlı Mahmud *kîp* sözcüğünün Oğuzlarda “benzer” ve “gibi” anlamına geldiğini belirterek “bu adam onun gibidir” anlamında bu *er anıng kîpi* örneğini verir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 396). Edat veya zarf olarak kullanılan *kibi* sözcüğü, çeşitli ses değişimleriyle Sibiryaya Türk lehçeleri dışındaki hemen hemen tüm tarihî ve modern Türk lehçelerinde görülmektedir (Li, 2004: 310). Bununla beraber Hakaniye ve Harezmi Türkçesi metinlerinde çok az görülen bu edat, Batı Türkçesi metinlerinde Kâşgarlı'nın görüşünü destekler şekilde çok sık kullanılmıştır (Hacıeminoğlu, 2015: 55). Harezmi Türkçesi metinlerinde *kibi* sözcüğü, *Hüsrev ü Şîrin*, *Muhabbet-nâme* ve *Sirâcü'l-Kulüb*'de görülmektedir.

Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda *kibi* sözcüğü üç kez tanıklanmaktadır. Böylece *kibi* sözcüğünün görüldüğü Harezmi Türkçesi metinlerinin sayısı dörde çıkmaktadır:

*yawuzluğum ol turur kim Mizân yılduzluğ kişi benim katımğa kelse men anıñg alında köpelek **kibi** kéçer men yâ yel bolup ürer men* (96b/04-06)

*Yawuzluğum ol turur kim Cedi yılduzluğ kişi benim katıma kelse men anğa heybet kıılır men, bir nisâ **kibi** anğa körünür men* (98a/01-03)

*neteg kim bir koy köp börü arasında erse sen tağı ol koy **kibi** köp düşman arasında turur [sen]* (117b/03-04)

kizle-

Tarihî ve Modern Türk lehçelerinde “gizlemek” anlamında, *kizle-* /*gizle-* fiilinin yanı sıra *yaşur-* fiili de çok yaygındır. *kizle-* /*gizle-* fiilini Oğuzlar kullanır, *yaşur-* şekli ise Oğuzca olmayan diyalektlerde yaygındır (Gülsevin, 2007: 289). Clauson da *kizle-* fiilinin Oğuzca olduğunu düşünmektedir (Clauson, 1972: 760). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *kizle-* fiili ve *yaşru kııl-* birleşik fiili birer kez ve aynı cümlede kullanılmışlardır:

*ve eger“ ξ ” bolsa ol kim **kizlemiş yaşru kıılmış iş-leri bar erse açılğay*** (115a/01-02)

kolay

Eski Türkçe, Hakaniye ve Harezmi metinlerinde görülmeyen *kolay* sözcüğü ilk olarak Eski Oğuz Türkçesi ve tarihî Kıpçak metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Doğu Türkçesi, bu kavram alanı için çeşitli ses değişimleriyle *oñğay* ve *yüñgül* sözcüklerini tercih etmiştir. Modern Türk lehçelerinde “kolay” kavramı için kullanılan sözcükler şu şekildedir (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, 492-493):

Türkiye Türkçesi: kolay | Azerbaycan Türkçesi: asan | Başkurt Türkçesi: kulay(lı) yaylı köylö | Kazak Türkçesi: oñğay | Kırgız Türkçesi: oñgoy ceñgil | Özbek Türkçesi: asan | Tatar Türkçesi: uñğay(lı) caylı köyli | Türkmen Türkçesi: golay yeñgil | Uygur Türkçesi: kolay oñğay|

Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda aynı kavram için 2 kez *kolay*, 2 kez *oñğay*, 3 kez de *yüñgül* sözcüğü kullanılmıştır. Bunların arasından *kolay* sözcüğü, metindeki Oğuzca unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir:

*ol kün-lerde né kim iş kılsa **kolay kelgey*** (79b/13), *ķamuğ işi **kolay bolğay*** (100a/14-15)

koşu

Divânu Lügâti't-Türk'te *koşu* maddesinde şu açıklama bulunmaktadır:

*koşu: komşu. Oğuzlar n'yi ş'den önceye alarak **koşu** derler. İki de kurala uygundur.* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 188)

Hakaniye Türkçesi eserlerinde; *koñğşı* biçimi TİEM 73 ve Rylands Kuran tercümelelerinde, *koşu* biçimi *Divânu Lügâti't-Türk* ve Kutadgu Bilig'de, *koşu* biçimi ise sadece *Divânu Lügâti't-Türk*'te ve Oğuzca kaydıyla görülmektedir (Ünlü, 2012c: 541, 542, 555) Harezmi Türkçesi eserlerinde ise *Hekimoğlu Satır Arası Kur'an Tercümesi*'nde *koşu*, *Nehcü'l-Ferâdis* ve *Hüsrev ü Şîrin*'de *koşu*, *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Kıyas-ı Rabgûzî*, *Hekimoğlu Satır Arası Kur'an Tercümesi* ve *Nehcü'l-Ferâdis*'te *koñğşı*, *İbn-i Mühennâ Lugati*'nde *koşu* biçimi

vardır (Ünlü, 2012b: 334, 338). *Bahşayış Lügati*'nde de *koşşı* olarak tespit edilen sözcük (Turan, 2017: 57), *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda da *Divânu Lügâti't-Türk* ve *Bahşayış Lügati*'ndeki Oğuzca biçimiyle iki örnekte tanıklanmakta olup metinde *koŋŋşı* ve *koşını* biçimleri bulunmamaktadır:

koşşı-lık-ka yarağay (83a/12), *koşşı-ğa mihr-lü bolur* (102a/09)

kova

Divânu Lügâti't-Türk'te Oğuzca olarak gösterilen bir diğer sözcük de *kova* sözcüğüdür (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 449). Sözcük, Harezmi Türkçesi metinlerinde *Nehcü'l-Ferâdis*'te *koḅka* ve *kova*, *Mukaddimetü'l-Edeb* ve *Hekimoğlu Satır Arası Kur'an Tercümesi*'nde ise *kowa* şeklinde görülmektedir. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda bu sözcük; *Divânu Lügâti't-Türk*'te Oğuzca olarak kaydedilen biçimiyle, Arapça *delv* sözcüğünün karşılığı olarak yer almaktadır:

ve eger on bir kalsa Delv bolur ve Delv kova bolur (73a)

kök

Türkçede birden fazla anlamı olan *kök* sözcüğünün Oğuz ve Kıpçak lehçesinde “kabile, soy” anlamında da kullanıldığı *Divânu Lügâti't-Türk*'te kaydedilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 318). Sözcük, Harezmi Türkçesi metinlerinde bu anlamıyla *İbn-i Mühennâ Lugati*, *Hekimoğlu Satır Arası Kur'an Tercümesi* (Ünlü, 2012b: 340) ve *Asitan-ı Kuds-i Razavî 293 Numaralı Kuran Tercümesi*'nde (Şimşek, 2019b: 65) görülmektedir. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *kök* sözcüğü “kabile, soy” anlamında 3 örnekte tanıklanmaktadır:

bu kişi kéndü kökünde salıksız ermiş, ayruḅ yat kişi-de salıḅ-lı ermiş (100b/09-10), *munuḅ düşmanı kéndü kökünde bolğay* (105b/06-7), *munuḅ düşmânı kéndü kökünde bolğay* (109b/05)

kuşluk

Kâşgarlı Mahmud, *kuşluk* sözcüğünü “kuşluk vakti” anlamıyla Oğuzca bir sözcük olarak göstermiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 207). Bu kavram için modern Türk lehçelerindeki kullanılan sözcükler şu şekildedir (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, 522-523):

Türkiye Türkçesi: *kuşluk* | Azerbaycan Türkçesi: *guşlug* | Başkurt Türkçesi: *irtä irtänsäk* | Kazak Türkçesi: *tüs pen taŋnıñ* ortasındaḅı *mezgl* | Kırgız Türkçesi: *şeşke mäl* | Özbek Türkçesi: *ertäläbdän tüşgäçä bolgän vakt* | Tatar Türkçesi: *irtä irtänçäk* | Türkmen Türkçesi: *guşluk* | Uygur Türkçesi: *çaşka* (vakti)

Görüldüğü üzere sözcüğün modern Türk lehçelerindeki kullanımı da Kâşgarlı'nın kaydını desteklemektedir. Oğuzcanın söz varlığına ait olan *kuşluk* sözcüğü, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda şu örnekte tanıklanmaktadır:

bitigin äzine kün kuşluk vaktında yazsun (99a/12)

mezzit

“Mescit” anlamındaki Farsça *mezzit* sözcüğü, Hakaniye Türkçesiyle yazılan *TİEM 73* ve *Rylands Kuran Tercümesi*'nde görülmektedir (Ünlü, 2012a: 512). Harezmi Türkçesi metinlerinde yalnızca *Asitan-ı Kudsi Razavi 293 Numaralı Kuran Tercümesi*'nde görülen (Şimşek, 2019a: 142, 144), Çağatay Türkçesi metinlerinde ise tespit edilemeyen sözcük, Batı Türkçesinde kullanılmaya devam etmiştir. Örneğin *TİEM 40* kısaltmasıyla tanınan ve 15. yüzyıl başlarında yazılan Eski Oğuzca satır arası Kuran tercümesinde *mezzit* sözcüğü sıkça kullanılmıştır (Ünlü, 2012a: 512). Yine karışık lehçelilik özelliği gösteren ve Oğuzca tesirinin yoğun olarak görüldüğü Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü nu. 3966'da kayıtlı Kuran tercümesinde de *mezzit* sözcüğü tespit edilmektedir (Zengin, 2007: 475). Sözcüğün Oğuzlar arasında yaşayan erken dönem bir alıntı olduğunu gösteren bir diğer delil ise yine *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nde görülmektedir. *Seyahatnâme*'nin yukarıda bahsettiğimiz bölümünde Türkmen lisanından verilen örneklerden biri de mescit anlamındaki *mezzit* sözcüğüdür (Kahraman ve Dağlı, 1999: 96). Bu örnekler ışığında Oğuzcada yaşayan bir alıntı sözcük olarak değerlendirebileceğimiz *mezzit* sözcüğü *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda 1 kez tanıklanmaktadır:

bir çerâk mezzit-ke bersün; artuç ağacı, ak künlük, yüzerlik altında tütüzün (94a/15-95b/01)

ötünç

Kâşgarlı Mahmud'un Oğuzca olarak gösterdiği *ötünç* sözcüğü (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 532); Harezmi Türkçesi eserlerinde *Hekimoğlu Satır Arası Kur'an Tercümesi* (Yüksekkaya, 1993: 846), *Mukaddimetü'l-Edeb* (Yüce, 2014: 168) ve *Asitan-ı Kudsi Razavi 293 Numaralı Kuran Tercümesi*'nde (Şimşek, 2019b: 295) görülmektedir. Oğuzcanın söz varlığına ait olan bu sözcük, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda da 2 kez tanıklanmaktadır:

ortak birle ötünç kılmak yaramaz bolur (87b/14-15), *ortak-lık, ötünç yaramağay* (90a/07)

sağ

Divânu Lügâti't-Türk'te “sağ (yön)” için *elig* maddesinde şu kayıt bulunmaktadır:

Sağ için onğ elig denir; Oğuzlar buna sağ elig adını verirler. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 34).

Sağ maddesinde de şu açıklamalar yer almaktadır:

sağ elig (sağ el), Hepsi Oğuzca. Türkler bu kelimeleri bilmezler. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 140).

Divânu Lügâti't-Türk'teki bu kayıt, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde doğrulanmaktadır. Yön anlamıyla *sağ* kelimesi Oğuz Türkçesine, *onğ* kelimesi de Kıpçak ve Karluk lehçelerine aittir. Her iki kelimeyi de değişik anlam ve türemişleriyle bütün Türk lehçeleri kullanır, ancak yön anlamıyla kullanılışı yukarıda belirtildiği gibidir (Türk, 2010: 396). *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda “sağ yön” anlamında *sağ* sözcüğü 21 kez görülürken *onğ*

sözcüğü hiç kullanılmamıştır. Aşağıda sözcüğün sağ yön anlamında kullanıldığı cümlelerden örnekler verilmiştir:

*ammā béglerde tapa barsa **sag̃** kol tapa tursun* (78a/02), *anıñ için yulduzı Mağrib-te **sag̃** yanda turur* (80a/05), *başında yā eyegüsinde yā **sag̃** butında nişān bolğay* (85b/04/05), *eger kişi-de hācet kolsa **sag̃dın** sınıgar tursun kim hāceti revā bolğay* (104a/06-07), *kaşuğın çöprek-ke bağlap **sag̃** kolına bağlasun* (11b/04-05)

sarplan-

Doğu Türkçesinde yazılı örneği bulunmayan *sarplan-* fiili, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde “doğumda güçlük çekmek” anlamıyla tanıklanmaktadır (Tanıklariyle Tarama Sözlüğü I, 1943: 602). 18. yüzyılda yazılan *Neticetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye* adlı eserde de aynı anlamda görülen *oğlan sarplanmağ* ibaresi bu fiilin Osmanlı Türkçesi döneminde de yaşadığını göstermektedir (Bahadır, 2016: 188). Oğuzcanın söz varlığından olduğu anlaşılan bu fiil, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda da aynı anlamda 3 kez tanıklanmaktadır:

*oğlan-ka **sarp-lanmağ-dın** emîn bolğay* (111a/03-04), *'avrat oğlanka **sarp-lansa** bu tılsım-ı yazsun* (112b/09), *kaşu 'avrat oğlanka **sarp-lansa** 'İbrānî tilinçe bir kaç kelime-ler bar ol kelime-lerni eki yanğı saşsıq üze yazsun* (113b/03-04)

savaş

Kâşgarlı Mahmud'un Oğuzca olduğunu belirttiği bir diğer sözcük de *savaş-* fiilidir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 261). Bu sözcük Harezmi Türkçesi metinlerinde sadece *İbn-i Mühennâ Lugati*'nde görülmektedir (Battal, 1997: 59). Sözcük, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda fiil olarak görülmezken isim olarak 2 örnekte tanıklanmaktadır:

*ortak birle ötüñç kılmağ yaramaz bolur, sonğı **savaş** bolur* (87b/14-15), *ammā bir iş için **savaş** körünür* (88a/10)

tavşan

Günümüzde; eski Oğuzcanın devamcısı olan Türk lehçeleri tavşan kavramı için Köktürkçeden beri görülen *tabışgan* sözcüğünün ses değişimli biçimlerini, diğer lehçelerin birçoğu da Eski Uygur Türkçesinden beri görülen (Karahan, 2013a: 1853) *koşan* sözcüğünü ve ses değişimli biçimlerini kullanmaktadırlar (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II, 1991: 858, 859):

Türkiye Türkçesi: tavşan | Azerbaycan Türkçesi: dovşan | Başkurt Türkçesi: kuyan | Kazak Türkçesi: koyan | Kırgız Türkçesi: koyon | Özbek Türkçesi: kuyân | Tatar Türkçesi: kuyan | Türkmen Türkçesi: tovşan | Uygur Türkçesi: toşkan |

Harezmi Türkçesi metinlerinde; *Hüsrev ü Şirîn*'de *koşan*, *İbn-i Mühennâ Lugati*'nde *tavışgan*, *Kıyas-ı Rabgûzî*'de *tavuşkan* sözcükleri yer almaktadır. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *tavşan* sözcüğü; ilk sesinin ط ile yazılması ve iç sesteki -ğ- yitimi ile Eski Oğuz Türkçesi metinlerindeki biçimiyle karşımıza çıkmaktadır:

طوشان

tavşan (98b/04)

telü

Divânu Lügâti't-Türk'te deli, ahmak anlamında *telwe* ve *telü* sözcükleri bulunmaktadır. Kâşgarlı, bunlardan *telü* biçiminin Oğuzca olduğunu belirtmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 447). İki sözcük de çeşitli ses değişimleriyle hem Doğu Türkçesinde hem de Batı Türkçesinde görülmekte olup Doğu Türkçesinde *telbe / telwe*, Batı Türkçesinde *telü / delü* biçimleri daha yaygındır. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *telwe* sözcüğü bulunmazken *telü* sözcüğü bir örnekte tanıklanmaktadır:

baş köz ağrıgındın, telülükdin, bezgek-tin, yetmiş türlüğ ağrıg-ka kefaret turur (110a/13-14)

turul-

TIEM 73 Kuran Tercümesi (Kök, 2004:160), *Mukaddimetü'l-Edeb* (Yüce, 2014: 64) ve *Hekimoğlu Satır Arası Kur'an Tercümesi*'nde (Yüksekkaya, 1993: 950) görülen *turul-* fiili bu metinlerin tümünde “bir yerde karar kılmak, bir yerde sakin olmak, oturmak” anlamlarında kullanılmıştır. Çağatay metinlerinde işlek olmayan bu fiil, Nevâî'nin *Münşe'at*'inde süreklilik yardımcı fiili olarak görülmektedir (Ünlü, 2013: 1163). Bu fiilin “bulanmak” fiilinin zıt anlamında kullanımı Oğuzcaya özgüdür. Tarihî Oğuz Türkçesi metinlerinde sözcüğün bu anlamda kullanıldığı örnekler sıkça görülmektedir (Tarama Sözlüğü II, 1996: 1272-1273). Modern Türk lehçelerinde “durulmak” kavramı için kullanılan sözcükler de bu fiilin “durulmak” anlamında kullanımının Oğuz grubuna özgü olduğunu göstermektedir (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, 1991: 192-193):

Türkiye Türkçesi: durulmak | Azerbaycan Türkçesi: durulmag | Başkurt Türkçesi: tınv | Kazak Türkçesi: tınuv jadırav | Kırgız Türkçesi: tımtırs bolü toktötünçü | Özbek Türkçesi: açılmak yarışmak aydinleşmek | Tatar Türkçesi: tınu | Türkmen Türkçesi: durulmak | Uygur Türkçesi: eçilmek süzölmek

Harezmi Türkçesi Fal Kitabı'nda *turul-* fiili, Oğuzcadaki kullanımına uygun olarak “bulanmak” fiilinin zıt anlamında kullanılmıştır:

ve eger“ ۷ ” bolsa iş-leri azrak-ça bulğanğay anda soñgra turulğay (114b/10-11)

unutsalık

“Unutkan” ve “unutkanlık” anlamlarına gelen bu sözcük, Hakaniye Türkçesinde sadece *TIEM 73 Kuran Tercümesi*'nde ve tek örnekte, فَانْسَاءُ “fakat ona unutturdu” ibaresinin karşılığı olarak verilen *unutsalık kemiş-* birleşik fiilinde görülmektedir:

unutsalık kemişti anğa yek begdenike ötügni ürük kaldı zindân içinde kaç yıllar (Kök, 2004: 171)

Sözcük, Harezmi Türkçesi metinlerinde ise *unutsalık-ğa kemiş-* şeklinde ve sadece *Mukaddimetü'l-Edeb*'deki tek örnekte görülmektedir:

unuttı anı / unutsalık-ğa kemişti anı / unutturdu-lar (Yüce, 2014: 74)

Harezmi Türkçesindeki bu tek örneğin sonra Doğu Türkçesinde görülmemiş sözcük Oğuzcada *unutsalık / unutsaqlık / unutsağuluk / unutsağlık* gibi şekilleriyle oldukça sık tanıklanmaktadır. Aşağıda, sözcüğün *Tarama Sözlüğü*'nde *unutsalık* olarak görüldüğü örnekler verilmiştir (Tarama Sözlüğü VI, 1996: 3964):

Erzurumlu Darîr'in *Yüz Hadis Tercümesi* (14. yüzyıl):

‘*Alî razıyallahü anh eydür: misvāk unutsalıķı giderür*

Edviye-i Müfreda (14. yüzyıl):

ve andın bir dirhem yirlerse unutsalıķı gidere

Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar (14. yüzyıl):

unutsağı kişiniñ burnuna damlatsalar unutsalıķı gide

Babusü'l-Vâsıt (16. yüzyıl):

nâsiye (*ناسیة*) : *Unutsalıķı artıķ olan ‘avrat.*

Bu örneklerden Oğuzcanın söz varlığına ait olduğu anlaşılan sözcük, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda *unutğan* sözcüğü ile aynı işlevde ve tek örnekte tanıklanmaktadır:

ammā unutsalıķ bolğay (80b/01) ~ *ammā unutğan bolğay* (82b/02)

ürper-

Hakaniye Türkçesi metinlerinde sadece *Divānu Lügâti't-Türk*'te görülen *ürper-* fiili, Harezmi Türkçesi metinlerinde de sadece *Mukaddimetü'l-Edeb*'de tanıklanmakta, Çağatay metinlerinde ise hiç görülmemektedir. Doğu Türkçesinde sık karşılaşılmayan bu sözcük, Batı Türkçesinde, en eski metinlerden bu yana sıkça kullanılmaktadır. *TIEM 40* ve *Manisa Kur'an Tercümesi* gibi Eski Oğuz Türkçesi Türkçesi metinlerinde de görülen *ürper-* fiili (Ünlü, 2012a: 810), modern Türk lehçelerinden Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinde yaşamaktadır (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II, 1991: 928-929):

Türkiye Türkçesi: *ürpermek* | Azerbaycan Türkçesi: *ürpärmäk* | Başkurt Türkçesi: *bala yön kabarıv* | Kazak Türkçesi: *titirkenüv kaltırav* | Kırgız Türkçesi: *çıyrıǵū* | Özbek Türkçesi: *titramäk* | Tatar Türkçesi: *bala yon kabaru* | Türkmen Türkçesi: *tikeneklemek çümşüldemek* | Uygur Türkçesi: *boy şürkünümäk titrimäk*

Bu veriler ışığında Oğuzca bir sözcük olarak değerlendirebileceğimiz *ürper-* fiili, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda 2 kez tanıklanmaktadır:

Ol sâ'at anıñ tüsi ürperür, beling-ler (93a/05-06), *Ol sâ'at kamu tüsi ürperür* (95a/14-15)

yas (bol-)

Divānu Lügâti't-Türk'te *yās* sözcüğü için iki farklı anlam verilmiştir. Bunlardan ilki “zarar, zıyan” anlamıdır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 413). Herhangi bir lehçe kaydı

düşülmeyen bu anlam, sözcüğün standart yazı dilinde yani Hakaniye Türkçesindeki anlamı olmalıdır. *Kutadgu Bilig*'de de sözcüğün sadece “zarar, ziyan” ve “matem” anlamında kullanılmış olması bu görüşümüzü doğrular niteliktedir. *Divânu Lügâti't-Türk*'te *yās* sözcüğü için verilen diğer anlam ise “ölüm, helak” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün bu anlamı için *Divânu Lügâti't-Türk*'te Oğuzca kaydı düşülmüş ve şu örnek verilmiştir:

Anıñ oğlu yās boldı “Onun oğlu helak oldu veya öldü” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 413).

Hakaniye ve Harezmi Türkçesi metinlerinde yalnızca zarar ve matem anlamlarıyla görülen sözcük, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda, *Divânu Lügâti't-Türk*'te Oğuzca olarak gösterilen “ölüm, helak” anlamıyla 11 kez kullanılmıştır. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*, *yas bol-* birleşik fiilinin *Divânu Lügâti't-Türk*'ten sonra görüldüğü tek metindir:

ilk helâli yas bolsa yana bir algay (74a/02), *ilk 'avrati yas bolsa üç taķı algay* (74b/06), *ilk helâli yas bolsa ayruķı birle yaraşmağay* (75a/07), *ilk éri yas bolsa tawarın özge ér birle yegey* (76a/12), *ilk éri yas bolğay* (77a/05), *ilk 'avrati yas bolğay yana tört algay* (77b/15), *ilk éri yas bolğay taķı éwlengey* (78a/10), *helâli yas bolsa taķı éwlengey* (80b/03), *ilk éri yas bolğay yana éwlengey* (81a/14) *ilk 'avrati yas bolsa taķı éki algay* (83b/10-11), *ilk éri yas bolsa özge ér birle éwlengey* (84a/08)

yaz- ve yazu

Kâşgarlı Mahmud, “yazı yazmak” anlamındaki *yaz-* fiilini Oğuzca olarak kaydetmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 376). Doğu ve Batı Türkçelerinin tarihî metinlerinde Doğu Türkçesinin genellikle *biti-* fiilini, Batı Türkçesinin de *yaz-* fiilini tercih ettiği görülmektedir. Harezmi Türkçesi metinlerinde *biti-* fiili hemen hemen tüm eserlerde tespit edilirken “yazı yazmak” anlamıyla *yaz-* fiili sadece *Hüsrev ü Şîrin* ve *Kıyas-ı Rabgûzi*'de görülmektedir. *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda “yazı yazmak” anlamında sadece 1 yerde *biti-* (92b/12) kullanılmıştır. Bunun dışındaki tüm örneklerde *yaz-* fiili tercih edilmiştir. 10 örnekte de yazı anlamında *yazu* sözcüğü görülmektedir (93a/13, 93b/10, 93b/04, 95a/03, 95b/04, 96a/13, 95b/13, 97a/12, 110a/07, 111b/06).

yüzerlik

Divânu Lügâti't-Türk'te *yıdığ ot* maddesi altında şu açıklama yer almaktadır:

yıdığ ot: Kâşgar lehçesinde yüzerlik otu (Peganum harmala). Uç ve Barsgan lehçelerinde ildrük, Oğuz lehçesinde ise yüzerlik adı verilir. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 353)

Şükrü Halûk Akalın, *yüzerlik* sözcüğünün “yabanî” anlamındaki *yoz* ve “sedef otu” anlamındaki *ilrik / eldrük* sözcüklerinin birleşmesi sonucunda ortaya çıktığını düşünmektedir (Akalın, 1993: 256) Harezmi Türkçesi metinlerinde daha önce tespit edilmeyen bu sözcük, Tarihî Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Kitâbu Bulğatu'l Müştâk fi Lügâti't-Türk ve'l-Kıfçâk, Gülistan Tercümesi* ve *Kitâbu'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk*'ın Beyazıt Kütüphanesi nüshasının derkenarına eklenen metinde tespit edilmektedir (Toparlı ve diğerleri, 2007: 333). Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde *yüzerlik* sözcüğü çok sayıda metinde tanımlanmaktadır (Emeksiz, 2012: 238-240). Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan Türkçelerinde *üzerlik* biçiminde yaşayan sözcük Anadolu ağızlarında da *yüzellik, yüzelik,*

yüzerlik şeklinde ve “halk inancına göre nazara karşı kullanılan bir ot” anlamında kullanılmaktadır (Çoban, 2005: 119). *Harezm Türkçesi Fal Kitabı*’nda da sözcük Anadolu ağızlarındaki görünümüne uygun olarak “cinlere ve nazara karşı tütsü olarak kullanılan bir ot” anlamında 11 kez kullanılmıştır. Aşağıda, sözcüğün geçtiği bölümlerden örnekler verilmiştir:

*bir çerāk mescid-ke bersün; aķ mūm, **yüzerlik**, aķ künlük altında tütüzsün* (93a/12-13), *bir çerāk mezgıt-ke bersün; artuç ağacı, aķ künlük, **yüzerlik** altında tütüzsün* (94a/15-95b/01), *taķı bir yinçge heykel yazsun, asınsun taķı **yüzerlik**, kök böz altında tütüzsün* (97a/15-97b/01)

SONUÇ

1. *Harezm Türkçesi Fal Kitabı*’ndaki Oğuzca unsurlar; *Divānu Lügāti’t-Türk*’te Oğuzca kaydı düşülen dil malzemesi, Oğuzca olmayan tarihî Türk lehçelerindeki Oğuzca unsurları inceleyen çalışmalar ve metnin dil özelliklerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki görünümü dikkate alınarak tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular; imlâ, ses özellikleri, şekil özellikleri ve söz varlığı olmak üzere dört başlık altında verilmiştir.

2. Metindeki bazı Türkçe sözcüklerin imlasında Eski Oğuz Türkçesi metinleriyle ortaklaşan bir özellik olarak sad ve tı harflerinin kullanıldığı görülmüştür. Ses özellikleri noktasında, Doğu Türkçesinde genellikle *muni* şeklinde görülen *bu* işaret zamirinin yükleme durum eki almış hâli, metindeki bir örnekte *buni* biçiminde görülmektedir. Oğuzcanın en karakteristik ses özelliklerinden olan *t- > d-* değişimi *dodaķ* ve *di-* sözcüklerinde görülmektedir. Yine Oğuzcanın tipik bir özelliği olan ve Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça görülen *-G, -G-* erimesine, *Harezm Türkçesi Fal Kitabı*’ndaki çok sayıda ek ve sözcükte rastlanmaktadır. Metinde isimden sıfat yapan $\{+IIG\} / \{+II\}$ ve $\{+IUG\} / \{+IU\}$ eklerinin toplam kullanım sayısı içinde $\{+II\}$ ve $\{+IU\}$ biçimlerinin oranı %37.15’e tekabül etmektedir. Metindeki *sav, savaş* ve *şavşan* sözcüklerinde Eski Oğuz Türkçesi metinlerindeki gibi *-b, -b- > -v, -v-* değişimi görülmektedir. Metinde Oğuzcayla ortaklaşan şekil özellikleri; $\{-dUk\}$ sıfat-fiil eki, $\{-DUKInçA\} / \{-DUGInçA\}$ zarf-fiil eki, $\{-(y)IsAr\}$ ve $\{-GA\}$ gelecek zaman ekleri, $\{-Inğ\}$ 2. çokluk kişi emir eki, 1. teklik kişi zamirinde $\{+im\}$ ilgi eki, $\{-A\}$ yönelme durum eki ve $\{-dAn\}$ ayrılma durum eki olarak belirlenmiştir.

3. Metindeki Oğuzca tesirinin en yoğun olarak söz varlığında görüldüğü tespit edilmiştir. Oğuzcanın söz varlığına ait olduğunu düşündüğümüz *aķ künlük, ayruk, belinğle-, buğday énğlig / buğday enğli, bul-, dodaķ, el / él, ét-, řapu, kéç-, kendü / kéndü, kibi, kizle-, şolay, řova, şuşluk, ötünç, sağ, savaş, şavşan, telü, unutsalık, ürper-, yaz-, yazu ve yüzerlik* sözcükleri, bazen metindeki biçimleriyle bazen de çeşitli ses değişimleriyle Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça görülürken Oğuzca olmayan tarihî Türk lehçelerinde kullanım sıklığına sahip değildirler.

4. Metindeki Oğuzca söz varlığının örnekleri arasında değerlendirdiğimiz “doğumda güçlük çekmek” anlamındaki *sarplan-* fiilinin Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde görüldüğü, Doğu Türkçesinde ise yazılı örneği olmadığı tespit edilmiştir.

5. *Divānu Lügāti’t-Türk*’te Oğuzca kaydı düşülen ve bugüne kadar *Divānu Lügāti’t-Türk* dışında hiçbir metinde tanıklanmayan “ölmek” anlamındaki *yas bol-* birleşik fiilinin *Harezm Türkçesi Fal Kitabı*’nda 11 kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

6. Metinde yer alan Türkçe kökenli bazı sözcüklerin belirli anlamlarıyla kullanılmalarının Oğuzcaya mahsus olduğu tespit edilmiştir. Mesela, Doğu Türkçesinde genellikle “kitap, yazı, ferman, mektup” gibi anlamlarda kullanılan ve *Divânu Lügâti't-Türk*'te Oğuzcada “muska” anlamına geldiği belirtilen *bitig* sözcüğü 135 kez tanıklanmakta ve tüm örneklerde “muska” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Yine *Divânu Lügâti't-Türk*'te Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde “kabile, soy” anlamında da kullanıldığı belirtilen *kök* sözcüğü metindeki 3 örnekte bu anlamıyla tanıklanmaktadır. Oğuzca olmayan tarihî Türk lehçelerinde “bir yerde karar kılmak, bir yerde sakin olmak, oturmak” anlamlarında kullanılan *turul-* fiilinin “bulanmak” fiilinin zıt anlamında kullanımının Oğuzcaya özgü olduğu ve *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda da bu anlamıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.

7. Modern Türk lehçeleri arasında alıntı sözcükler noktasında bazı farklılıklar olduğu bilinmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesindeki Fransızcadan alıntılanan *sinema* sözcüğünün muadili olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden ayrılan Türk Cumhuriyetleri'nde Rusça vasıtasıyla alıntılanan Almanca kökenli *kino* sözcüğü kullanılmaktadır. Alıntı sözcükler noktasındaki ayrışma tarihî Türk lehçeleri arasında da görülmektedir. *Divânu Lügâti't-Türk*'te Oğuzların Farslarla bir arada yaşamaya başlayınca bazı kelimeleri unutarak onların yerine Farsçalarını kullandıkları belirtilmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 187). Lehçeler arasında alıntı sözcükler noktasındaki farklılıklar, çeşitli Türk topluluklarının geçirdikleri tarihî süreçlere ışık tutması açısından son derece mühimdir. Ne var ki Oğuzca olmayan tarihî Türk lehçelerindeki Oğuzca unsurların incelendiği çalışmalarda alıntı sözcükler üzerinde durulmamıştır. Çalışmamızın neticesinde *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nda görülen 3 alıntı sözcüğün Oğuzcaya mahsus olduğu tespit edilmiştir. Bunlar, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıkça tanıklanırken Doğu Türkçesinde hiç görülmemeyen *düşhâr* ve “muska” anlamındaki *heykel* sözcükleri ile Doğu Türkçesinde sadece birkaç örneği bulunan *mezgit* sözcüğüdür.

8. Çalışmamızın neticesinde, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nın ses ve şekil özelliklerine de yansıyan Oğuz tesirinin söz varlığı noktasında çok daha belirgin olduğu görülmüştür. Özellikle de Oğuzca olmayan tarihî Türk lehçelerinde hiç görülmemeyen bazı sözcüklerin metinde tanıklanması; bizi, metnin bir Oğuz Türkü tarafından yazılmış olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Kanaatimizce, *Harezmi Türkçesi Fal Kitabı*'nın yazarı, Rabguzî gibi Türkistanlı bir Oğuz Türküdür ve yine Rabguzî gibi eserini dönemin Türkistan ve Altınordu'daki müşterek yazı dili olan Harezmi Türkçesiyle yazmıştır (Ercilasun, 2017: 371).

KAYNAKLAR

AKALIN, Şükrü Halûk (1993), “Üzerlik”, *T.C. Adana Valiliği - Çukurova Üniversitesi II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri* içinde, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, s.s. 247-260.

ALIŞIK, Cevdet Eralp (2003). “*Hülagu Han*”, *Türk Yolu Dergisi*, 7, s.s. 32-38.

ATA, Aysu (2002). *Harezmi-Altınordu Türkçesi*, TDAD: 36, İstanbul: Kebikeç Yayınları.

BAHADIR, Şaziye Dinçer (2016). “18. Yüzyılda Yazılmış Bir Tıp Metni: *Ne'fîcetu'l-Fikriyye fi Tedbiri Velâdeti'l-Bikriyye*”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, s.s. 185-194.

BANGUOĞLU, Tahsin (1960). “*Kâşgarî'den Notlar III: Oğuz Lehçesi Üzerine*”, *TDAY Belleten*, 8, s.s. 23-48.

BATTAL, Aptullah (1997). *İbni-Mühenna Lûgati (İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün endeksidir)*, Ankara: TDK Yayınları.

- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford Clarendon Press,
- ÇOBAN, Meryem Selda (2005). *Divanu Lugâti't-Türk'te Geçen "Oğuzca" Kayıtlı Dil Malzemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- DİKMEN, Melek ve Kamile Çetin (2012). "Klasik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları", *Bilig*, 61, s.s. 71-98.
- DOERFER, Gerhard (196). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen II*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- DURGUT, Hüseyin (1995). *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- ECKMANN, Janos (1996). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Hazırlayan Osman Fikri Sertkaya, Ankara: TDK Yayınları.
- EL-İSFAHANİ, Râğıp (2007). *Müfredâd-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Çeviren: Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları.
- EMEKSİZ, Abdulkadir (2012). "Türk Halk Kültüründe Üzerlik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28, s.s. 229-242.
- ERASLAN, Kemal (1980). *Eski Türkçede İsim Fiiller*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2017), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican ve Ziya Akkoyunlu (2014). *Divânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERSOY, Güler (2017). *İran Asitan-ı Kuds-i Razavî Kütüphanesi 1007 Numaralı Satır Altı Kur'an Çevirisi: I-X. Cüzler (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Firdevsî-i Rumî. *Tali-i Mevlûd*, Ankara, Milli Kütüphane, 06 Hk 3204.
- GABAİN, Annemarie von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. Çeviren: Mehmet Akalın, Ankara: TDK Yayınları.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (1993). *Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Sıfat-Fiiller*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Erciyes.
- GÜLSEVİN, Gürer (1998). "Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler", *Kardeş Ağızlar (Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi)*, s.s. 712-718.
- GÜLSEVİN, Gürer (2007). "Kutadgu Bilig'in Dilinde Lehçelerin Özellikleri: Denk Çiftler", *Turkish Studies*, 2/2, s.s. 276-299.
- GÜLSEVİN, Gürer (2010). "Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım", *Turkish Studies*, 5/1, s.s. 57-76.
- GÜLSEVİN, Gürer (2016). "11.Yüzyılda Hangi Oğuz Diyalektleri Vardı?", *Bilig*, 76, s.s. 269-300.
- GÜLSEVİN, Gürer (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1997). *Harezm Türkçesi ve Grameri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirîn'i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2015). *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- KAHRAMAN, Seyit Ali ve Yücel Dağlı (1999). *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi III. Kitap Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KANDEMİR, Yıldız (1961), *Fal Kitabı-Dil Hususiyetleri Üzerinde Bir Çalışma*, Yayımlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

KARAHAN, Akartürk (2013a). “*Codex Comanicus'ta Hayvan Adları*”, *Turkish Studies*, 8/1, s.s. 1839-1865.

KARAHAN, Akartürk (2013b). *Divânu Lugâti't-Türk'e Göre 11. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

KARASOY, Yakup (2017). *Satırlı Tercümelî Fıkıh Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (1991). Ed. Ahmet Bican Ercilasun, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II (1991). Ed. Ahmet Bican Ercilasun, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KESKİN, Zeki (2018). “*Hız. Âdem ve Soyunun Yaradılışı*”, *Journal of Social And Humanities Sciences*, 5/21, s.s. 771-780.

Kitâb-ı Tali '-i Mevlûd, Ankara, Milli Kütüphane, 06 Hk 584.

KORKMAZ, Feryal (2007). *Batı Türkçesinde Tür Değişirme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

KORKMAZ, Zeynep (1972). “*Kâşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi*”, *Türk Dili, Divânu Lugâti't-Türk Özel Sayısı*, 253, s.s. 3-19.

KORKMAZ, Zeynep (1974). “*Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler*”, *Türkoloji Dergisi*, 6/1, s.s. 15-30.

KORKMAZ, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2010). “*Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri*”, *Turkish Studies*, 5/1 s.s. 1-41.

KORKMAZ, Zeynep (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KÖK, Abdullah (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2) giriş-inceleme-metin-dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

KÜTÜKÇÜ, Mehmet (2005). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük 535b-616b)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

LEVİTSKAYA, L. S. (2006) “*Çuvaş Türkçesinde Oğuz Türkçesi Unsurları Var mı?*”, Çeviren: Bülent Bayram, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6, s.s. 253-257.

Lİ, Yong Song (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar*, TDAD: 40, İstanbul: Kebikeç Yayınları.

MANSUROĞLU, Mecdut (1998). “*Eski Osmanlıca*”, Çeviren: Mehmet Akalın, *Tarihi Türk Şiveleri* içinde, s.s. 247-276, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

MENİNSKİ, François O Mesgnien (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalium. Turcicae-Arabicae-Persicae Lexicon Turcico-Arabico-Persicum II*. Vienna.

ONUR, Samet (2020). “*Harezmi Türkçesiyle Yazılmış Bir Fal Kitabı*”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, s.s. 96-119.

ÖBEK, Ali İhsan (2002), “*Bir Tür Muska Olarak Heykel Üzerine*”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Yıl 4, Sayı 7, s.s. 163-184.

ÖLKER, Gökhan (2015). “*Tarihi Belli Olmayan Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinin Tarihendirilmesinde Yeni Bir Kıstas: 'Et-/İt-' Ve 'Kıl-' Füllerinin Kullanım Sıklığı*”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4, s.s. 546-563.

ÖNLER, Zafer (1990). “*XIV ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri*”, *Journal of Turkish Studies*, XIV, s.s. 357-392.

SERTKAYA, Osman Fikri (1972). “*Horezmî'nin Muhabbet-nâme'sinin İki Yeni Yazma Nüshası Üzerine*”, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, s.s. 187-224.

STEİNGASS, Francis Joseph (1963). *A comprehensive Persian-English dictionary*. London: Routledge & K. Paul.

SÜMER, Faruk (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yay.

Şemseddin Sami (1899). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdam Matbaası.

ŞİMŞEK, Yaşa (2019a). “*Türkçe İlk Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshasının (293 no.) Türk Dili Tarihindeki Yeri ve Önemi.*”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 67, s.s. 87-152.

ŞİMŞEK, Yaşar (2019b). *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi (Meşhed Nüshası [293 No.], Giriş-Metin-Dizin) I*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Tanıklariyle Tarama Sözlüğü I (A-Z) (1943). İstanbul: Cumhuriyet Basımevi.

Tarama Sözlüğü I, XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, A-B (1996). Ankara: TDK Yayınları.

Tarama Sözlüğü II, XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, C-D (1996). Ankara: TDK Yayınları.

Tarama Sözlüğü III, XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, E-İ (1996). Ankara: TDK Yayınları.

Tarama Sözlüğü VI, XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, U-Z (1996). Ankara: TDK Yayınları.

TAŞ, İbrahim (2017). *Şeyyâd Hamza Yûsuf ve Zeliha [Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük]*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56443,seyyad-hamza--yusuf-ve-zelihapdf.pdf?0.>> (E.T. 17.02.2020)

TEKİN, Talat (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara: TDK Yayınları.

TOPARLI, Recep, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

TOPRAK, Funda (2003). “*Harezmi Türkçesi ve Fiillerin Özellikleri*”, *Türk-Kırgız Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, s.s. 105-118.

TURAN, Fikret (2017). *Bahşayış Bin Çalıcı Bahşayış Lügati*. Ankara: TDK Yayınları.

TÜRK, Vahit (2010). “*Lehçeler Arası İlişkiler ve Oğuz Türkçesinde Bir Nevâî Eseri*”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXVIII, s.s. 395-408.

ÜNLÜ, Suat (2007). “*İlk Türkçe Kur'an Tercümelerinde Geçen "Gün" Kavramı Üzerine*”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 7, s.s. 33-77.

ÜNLÜ, Suat (2012a). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

ÜNLÜ, Suat (2012b). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

ÜNLÜ, Suat (2012c). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

ÜNLÜ, Suat (2013) *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

YILDIZ, Mustafa ve Gökhan ÖLKER (2009). “*Dîvânü Lugâti't-Türkteki Oğuzca Kelimelerin Dede Korkut Hikâyelerindeki Durumu*”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, s.s. 1-19.

YÜCE, Nuri (2014). *Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmud bin 'Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşari, el-Hvârizmi Mukaddimetü'l-Edeb. Hvârizmi Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası. Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YÜKSEKKAYA, Gülten Sağol (1993). *Harezmi Türkçesi Satir Arası Kur'an Tercümesi: Giriş-Metin-Sözlük I-II*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

ZENGİN, Aslı Uygun (2007). *Karışık Dilli Bir Kur'an Çevirisi Yazmanın 144b-182a Yaprakları Üzerinde Dil İncelemesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

شاهنامه گلی رنج های کهن, <<http://mail.iranboom.ir/hakime-tos/shahnameh/2888-golranjhaye-kohan.html>>, (E.T. 17.02.2020).

Türk Dil Kurumu, <<https://sozluk.gov.tr>>, (E.T. 20.02.2020).